

Az egykori jezsuita templom székesegyházzá alakítása Ungváron, Bacsinszky András püspök (1773–1809) idejében*

TERDIK SZILVESZTER

1. Kutatástörténeti előzmények

A munkácsi görögkatolikus püspökség székhelyváltzásait először Hodinka Antal történész (1864–1946) tárgyalta az egyházmegye történiáját földolgozó munkájában.¹ Egészen az Ungvárra való átköltözésig (1775) követte nyomon az eseményeket, alapvetően a Királyi Kamarák (a Magyar és az Udvari) levéltáraiban található források fölhasználásával. A korabeli dokumentumok egy része másolatban is megtalálható Hodinka hagyatékában, amelyek valószínűleg az egyházmegyei okmánytár tervezett, de meg nem valósult második kötete számára készültek a 20. század elején.² A hagyaték művészettörténeti szempontból is izgalmas forrásmásolatai a bécsi levéltári anyagból származnak, a Munkácsi Egyházmegye levéltárában található mesterszerződéseket, költségvetéseket és terveket Hodinka nem ismerte – legalábbis nem hivatkozott rájuk –, valószínűleg másolatokat sem kapott róluk. A későbbi nemzedékek kutatómunkáját jelentősen megnehezítette, hogy az egyházmegye székhelye a 20. század folyamán végrehajtott határmódosításoknak köszönhetően különböző államok fönnhatósága alá került. A levéltári anyag kutatása a görögkatolikus egyház likvidálása (1948) miatt hosszú évtizedekig szünetelt, az 1990-es politikai változások után is nehezen indult meg. A szovjet uralom alatt az egyházmegye levél-

* Jelen tanulmány a Magyar Ösztöndíj Bizottság (2007, Bécs, Collegium Hungaricum) és az NFM-OTKA 78739. sz. projekt támogatásával valósult meg.

1 HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest Magyar Tudományos Akadémia 1909, 663–704.

2 Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms 10.794/3-4. Az Okmánytár 2. kötete az 1715 és 1777 közötti dokumentumokat foglalta volna magába. A kötet sorsának alakulásáról: SOÓS KÁLMÁN: „Hodinka Antal levelezése a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegyével”, in: UDVARI ISTVÁN (szerk.): *Hodinka Antal Emlékkönyv. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére*, Nyíregyháza 1993, 131–135. Hodinka szerette volna az ungvári építkezésekhez kapcsolódó, akkor még teljes egészében Bécsben őrzött építészeti tervanyag egy részét is publikálni. Uo., 132–133.

tárát államosították, a szovjet levéltári elveknek megfelelően átrendezték, és a beregszászi levéltári részlegben helyezték el.³ 2006-ban a beregszászi, 2007-ben pedig a bécsi Állami Levéltárban kutathattam, ami során több, az ungvári püspöki székhely kialakításával kapcsolatos, eddig alig ismert levéltári anyagot sikerült átnéznem. A hazai levéltárakban alapvetően az ungvári székesegyház jezsuita korszakára vonatkozó anyagot állt módomban vizsgálni. Jelen tanulmányban a Hodinka által már fölvázolt eseménytörténetbe illesztve mutatom be azokat az alapvetően művészettörténeti szempontból izgalmas új forrásokat, amelyek segítségével a jezsuita templom korai történetét, majd székesegyházzá alakítását lehet nyomon követni.

2. A munkácsi püspökök első székhelye

2.1. *A csernek-hegyi monostor*

A történeti források alapján úgy tűnik, hogy Magyarország északkeleti vármegyéiben a 15. századtól jelen lévő „görög” püspökök rendszerint a Munkács melletti Csernek-hegy Szent Miklós-monostorában laktak, időnként viszont a Máramaros vármegyei Körtvélyes Szent Mihály-kolostorában tartották székhelyüket. Az 1646 után unióra lépett püspökök nem mindig tudtak Csernek-hegyre költözni, gyakran az ortodox püspökkel kellett küzdelmet folytatniuk a kolostor birtokbavételéért. Az 1690-ben Rómából érkező Johannes Josephus De Camillis (1690–1706) kezdetben Munkács városában lakott, a monostorba költözve azonnal hozzáfogott rendbetételéhez, új fa- és kőházakat építtetett. A munkácsi kolostor egyébként ebben az időben nagyon szerény épület volt: kicsi, kör alakú templomát még 1661-ben építtette a Havasalföldről elűzött Konstantin Serbán vajda; a püspöknek lakhelyül szolgáló kis alapterületű, három helyiségből álló házat már De Camillis idejében emelték – a naplója tanúsága szerint 1693-ban –, a többi épület fából volt.⁴

A monostor igumenje, aki nem mindig volt azonos a püspökkel, már ekkor sem nézte jó szemmel, hogy az egyházfő itt kíván lakást venni, mivel

3 A szovjet levéltári rendezési elvek kitűnő összefoglalása: KOSÁRY DOMOKOS (szerk.): *Bevetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész 3. Megyei levéltárak és forrásközlések*, Budapest 2008, 216–217. A levéltár fondjegyzéke: DELEHAN MIHAILO – KUTASSY ILONA (összeáll.) – Á. VARGA LÁSZLÓ (szerk.): *A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Oszdtályának magyar provenienciájú fondjai és leírásai 1919-ig és 1938–1945 között*. (A Kárpát-medence levéltári forrásai. 1., Fond- és állagjegyzékek, 2.) Budapest 2009, 61–78.

4 TERDIK SZILVESZTER: „Rác Demeter, egy XVIII. századi görög katolikus mecénás”, in: *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLIX.* (2007), 370–372. Az egykori templom rajza: СИРОХМАН, МИХАЙЛО/SYROKHMAN, МУКНАЙЛО: *Церкви української Закарпаття/Churches of Ukraine Zakarpathia*, Львів/L'viv 2000, 159.

a szerzetesek úgy értelmezték az alapítólevelüket, hogy a kolostor jövedelmei csak az ő ellátásukra szolgálnak, a püspökre viszont nem. Ettől kezdve folyamatos feszültség volt a szerzetesek és a püspök között, noha ez utóbbi, mint „túrt vendég” – ahogyan Hodinka fogalmaz – még sokáig a kolostorban lakott.

De Camillis püspöknek éppen a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1711) bekövetkezett halála (1706) után II. Rákóczi Ferenc fejedelem (1704–1711), a magyar király és Róma is saját jelöltjét szerette volna a munkácsi püspökség élén látni. A háború befejezése után évekig tartott még a különböző püspökök közül a megfelelő személy kiválasztása. A magyar király jelöltjét, Hodermárszky János József bazilitát Róma nem fogadta el, a püspöki széktől 1716-ban csak úgy sikerült távol tartani, hogy a munkácsi kolostort apátságnak ismerték el, a jövedelmek pedig ettől kezdve a püspök helyett szinte teljes egészében a kolostort illették. Hodermárszky egyébként sokat építkezett a kolostorban: 1712-ben palánkkal vetette körül, négy év múlva új cellákat, konyhát építtetett fából és kőből, 1724-ben saját költségén felújította a templomot, alatta kriptát is kialakított. Az építkezésekről 1726-ig egy latin nyelvű kimutatás is fennmaradt.⁵ Hodermárszky vetélytársa, Bizánczy György Gennadius, akit végül munkácsi püspöknek ismertek el, Hodermárszky haláláig (1729) nem lakott a kolostorban, hanem Nagykállóban tartotta székhelyét. Bizánczyt 1729-ben a szerzetesek csak akkor ismerték el előljárójuknak, miután a püspöki jövedelmek nagy részéről lemondott a kolostor javára.

2.2. Püspöki székház Munkácson

Bizánczy (meghalt 1733-ban) utódai és a szerzetesek közötti viszony tovább romlott, 1744-ben a baziliták pert indítottak a püspök ellen, amelyet meg is nyertek. 1749-ben a szerzetesek kezdeményezték a Helytartótanácsnál, hogy a püspököt lakoltassák ki a kolostorból, mert az alapítólevelében püspök nem szerepel, nekik pedig nem is kötelességük sem eltartani, sem eltérni. Bár az akkori püspök, Olsavszky Mihály Mánuel (1743–1767) maga is bazilita volt, szerzetes társai mégis úgy gondolták, hogy egyházkormányzati elfoglaltságai miatt csak zavarja őket.⁶ 1751-ben Mária Terézia királynő (1740–1780) döntése értelmében a püspöknek ki kellett költöznie a kolostorból, Munkács városában kellett lakást szereznie, a szinte semmi jövedelemmel nem rendelkező főpapnak 2000 forint segélyt is kiutaltak erre a célra. Olsavszky ekkor Munkács városában telepedett le, és miután sikerült telket szereznie az új székház számára, hamarosan az építéséhez

5 CIUBOTĂ, VIOREL et alii (szerk.): *Episcopia greco-catolică de Munkacevo, Documente/ Мукачівська греко-католицька єпархія, Документи*, Satu Mare–Ujgorod 2007, 184–200.

6 HODINKA: *op. cit.* 667–671.

is hozzáfogott. A püspöki épületnek a városi görögkatolikus templom, iskola és a régi templom, illetve temető előtti hosszanti telket jelölték ki. A területről készített helyszínrajzot (1. kép) a méreteket tartalmazó hitelesítő irattal együtt Bereg vármegye hatósága állította ki. Az új épület költségvetését Liczky Nikodémus kassai építőmester készítette, aki a máriapócsi kegytemplomot tervezte, ezekben az években pedig a pócsi bazilita kolostor építésén dolgozott. Úgy tűnik, hogy Olsavszky nem gondolta végig az új épület költségeit, s hamarosan kiderült, hogy az elkezdett székház közel az ötszörösébe kerülne a kiutalt összegnek. A Helytartótanács a túlköltekezés láttán úgy megmakacsolta magát, hogy csak évek múlva utalt ki némi pénzt, hogy legalább az épület egy részét lakhatóvá lehessen tenni, ahová Olsavszky püspök végül be tudott költözni. Utóda, Bradács János (1768–1772) püspök is épített még valamit a székházon, de befejeznie nem sikerült.⁷ A soha el nem készült épület sorsa csak a 19. század első felében oldódott meg, amikor a már álló falainak felhasználásával megépítették a parokiális templomot.⁸

3. Az új székhely: Ungvár

3.1. Az első tervek, végleges megoldás

A Munkácsi Egyházmegye a 17. század végétől kezdve katolikus szempontból nem számított önálló egyházmegyének, az egri püspökök az egyesült püspököket egyszerűen rítusvikáriusuknak tekintették. Ezt az állapotot Bizánczy idejében rögzítették, de utódai nehezen fogadták el, a latin püspökökkel számos konfliktusuk volt. A helyzet gyakran annyira elmérgesedett, hogy végül Mária Terézia is jobbnak látta, ha kánonilag is fölállítják az önálló Munkácsi Egyházmegyét, ami több évig tartó, a Szentszékkal és az egri püspökkel vívott küzdelem után, 1771-ben történt meg. Ekkoriban fogalmazódott meg az a javaslat, hogy a püspöki székhelyet telepítsék át a közel fekvő Ungvárra, ahol a hadi funkcióját veszített vár kihasználatlanul állt, s úgy tűnt, hogy némi átalakítás után könnyen el lehetne helyezni ben-

7 HODINKA: *op. cit.* 671–675. Az Olsavszky által kezdett építkezésre vonatkozó szövegek nagy része publikált: HENSZLMANN LILLA (szerk.): *Acta Cassae Parochorum. Nagyvárnadi, Munkácsi, Besztercebányai, Pécsi, Rozsnyói, Szombathelyi és Szepesi Egyházmegye 1733–1779. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai, IX.* Budapest 1973, 54–58. A helyszínrajz is itt található. MOL C 38. 23. cs. 1752. No 2. A munkácsi épülethez vásárolt anyagokról készített kimutatás: 1753. máj. 11. és 1754. márc. 12. között 1348 rfl-t és 16 xr-t (DAZO fond 151. opisz 1. no 1414. fol. 1–2.), 1754. márc. 13. és aug. 21. között 612 rfl-t és 33½ xr-t (DAZO uo. fol. 6.), 1754. aug. 22. és nov. 7. között 2122 rfl-t és 57 xr-t költöttek (DAZO uo. fol. 15.).

8 LEHOCZKY TIVADAR: *A beregmegyei görögszertartású katolikus lelkésziségek története a XIX. század végéig*, Munkács 1904, 132. Uő: *Bereg vármegye*. Budapest–Beregszász 1996, 232–233.

ne a püspöki központ szükséges intézményeit, mivel az „új” egyházmegye ezekkel még nem rendelkezett (székesegyház, püspöki palota, szeminárium stb.).

Bacsinszky András püspök (1772–1809) kezdettől fogva támogatta a javaslatot – talán éppen tőle származott –, ezért 1771-ben a királynő és József társkirály már a kamarák véleményét is kikérte az áthelyezéssel kapcsolatban. A Magyar Királyi Kamara ellenezte az átköltözést, mondván, hogy a munkácsi épületek befejezése sokkal olcsóbb lenne, mint az ungváriak kiépítése. Mária Terézia ezért pontos kimutatásokat kért a tervezett átalakítások költségeiről. Az ekkor bemutatott költségvetéseket és átépítési terveket Joseph Simmet építőmester készítette el 1772 őszére. Ő a várban helyezte volna el az összes egyházmegyei intézményt, a külső várban évtizedek óta romosan álló, egyébként középkori eredetű vártemplomot pedig székesegyházzá építette volna át. A jelenleg bécsi és budapesti levéltárakban található terveken jól látszik, hogy a vártemplom megőrizte volna középkori tömegét – a tornya szinte teljes egészében állt –, csak a hajó és a szentély felett alkalmazott manzárdtetők és az ablakok-ajtók barokk kőkeretei kölcsönöztek volna neki „modernebb” formát (2–3. kép). A költségkimutatás szerint az ungvári építkezések közel 36000 forintba, a munkácsi munkálatok befejezéséhez hiányzó összeg ötszörösébe kerültek volna.⁹

Az Udvari Kamara két évvel később kezdeményezte, hogy kérjenek föl egy képzetesebb bécsi mestert is új tervek kidolgozására, mivel az 1771-ben készült rajzok csak egy helyi, vidéki mester munkái voltak, színvonalukat nem találták kielégítőnek. Meg is bízták Johann Grennert és Lorenz Landert a feladattal, hogy személyesen menjenek el Ungvárra, majd 1774 nyarán be is mutatták új, nagyszabású terveiket.¹⁰ Grenner a belső várat püspöki palotává és kanonoki lakosztályokká építette volna át, míg a székesegyház a külső vár délkeleti olaszbástyáján kapott volna helyet. A szeminárium és az iskola a külső várban épültek volna föl (6. kép). A szépen kidolgozott tervek figyelemre méltó eleme a székesegyház, amelynek sajnos csak földszinti és emeleti alaprajza ismert, a metszetrajzai talán nem is készültek el. Merész megoldás, hogy a szentély az ólasz bástyára épült volna rá, így az újonnan épített görögkereszt alaprajzú, ovális középkelet

9 HODINKA: *op. cit.* 676–678. Az eredeti dokumentumok Bécsben találhatóak: ÖStA HKA, Kamernale Ungarn RNr 720, Fasc. 33/3. Nr. 21 ex anno 1776. fol. 70–120. Simmet tervei: ÖStA HKA, Kartensammlung Rb 159/1, Rb 159/3–7, Rb 159/9–10. Budapesten is találhatóak a templom átépítésére vonatkozó tervek: MOL T 1. 626/4. (Templom alaprajza), T 1. 626/5. (Templom északi oldala), T 1. 626/6. (Templomhajó fedélszékeének ácsszerkezete). Az alaprajzot és az egyik homlokzat tervét publikálta: JANOTTI JUDIT: „Az ungvári vártemplom legújabb kutatási eredményei”, in: *Műemlékvédelem XLI.* (1997), 183–184.

10 HODINKA: *op. cit.* 678–680. Grenner jelentése: ÖStA HKA, Kamernale Ungarn RNr 720, Fasc. 33/3. Nr. 21 ex anno 1776. fol. 129–131.

épülethez a már álló bástya falaival körbevett teret a szentély bővítmenyéneként értelmezték volna újra (4–5. kép).¹¹ A tervezett templom alaprajzi elrendezése emlékeztet a lemergi (L'viv) székesegyházéra,¹² és nem zárható ki, hogy Grenner ismerte valahonnan a néhány évtizeddel korábban épített püspöki komplexum formáit. Sokkal valószínűbb viszont, hogy az ungvári terveket inkább bécsi kollégájának, Franz Anton Hillebrandtnak néhány évvel korábban az új esztergomi székesegyházhoz készült tervei, modelljei ihlették – ezeket Grenner biztosan ismerte –, amelyeken a görögkereszt forma és a kupolák is kitüntetett szerepet kaptak.¹³

Grenner nagyszabású tervei sokkal nagyobb összeget emésztettek volna fel, mint Simmet épületei, ugyanis 36000 helyett már 130000 forintos költségvetés készült. Többszöri egyeztetés után végül is Hillebrandt udvari főépítész javaslatára úgy döntöttek, hogy az ungvári várhoz közel eső, az 1773-as feloszlás óta üresen álló jezsuita rendházat alakítják át püspöki palotává, a templomot székesegyházzá, a várban pedig csak a szemináriumot helyezik el. A kamarák, majd az uralkodó el is fogadta a javaslatot 1775-ben. A jezsuita javakat már ebben az évben, a várat csak a következőben adták át Bacsinszky püspöknek. Az átalakításokra ekkor összesen 10000 forintot irányoztak elő.¹⁴

3.2. A székesegyház

A Grenner által megálmodott székesegyház tehát nem valósult meg, helyette a jezsuita templomnak a püspöki igényekhez szabott átalakítása mellett döntött az udvar. A templom átalakítás előtti állapotának hozzávetőleges leírását a jezsuita rendház iratanyaga, a feloszlás idején keletkezett jegyzékek, illetve felmérési rajzok, valamint a tulajdonosváltáskor keletkezett jegyzőkönyvek tették lehetővé. A bizánci rítus igényeinek megfelelő új belső kialakítását végző mesterek többségének az azonosítását a Beregszászon őrzött levéltári anyag alapján lehetett elvégezni.

3.2.1. A jezsuita templom építése

Homonnai Drugeth György, a reformátusból katolikussá lett felső-magyarországi nemes, 1615-ben alapított jezsuita kollégiumot Homonnán, amely az állandóan változó politikai helyzetben épp hogy csak tudott működni, a szerzeteseknek 1619-ben már odébb is kellett állniuk. Néhány évvel

11 Grenner tervei: ÖStA HKA, Kartensammlung M 10/1–10.

12 KRASNY, PIOTR: *Architektura cerkiewna na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej 1596–1914*, Kraków 2003, 11–112., 138–139., 156–158., 163–164., 169–170., ill. 64–65.

13 KELÉNYI GYÖRGY: *Franz Anton Hillebrandt (1719–1797)*, Budapest 1976, 43–47., 32. kép

14 HODINKA: *op. cit.* 680–681. KELÉNYI: *op. cit.* 53. Hillebrandt jelentése: ÖStA HKA, Kameralé Ungarn RNr 720, Fasc. 33/3. Nr. 21 ex anno 1776. fol. 133.

később az alapító fia, Drugeth János visszahívta az elűzött jezsuitákat, akik 1626 és 1644 között maradtak a városban, majd 1646-ban Ungvárra költöztek át.¹⁵ Drugeth János ugyanis 1640. július 31-én bocsátotta ki az ungvári kollégium alapítólevelét, amellyel a homonnai intézményt átköltöztette az akkori viszonyok között központibb fekvésűnek és jelentősebbnek számító városba. Az új rendház alapítólevelének negyedik pontjában kifejti, hogy „*a Collegiumnak és az Iskoláknak tágas fölállítására, együtt az jövőő Templum fundusával, azt magunk költségén megszerezzeük és máshová szállítjuk onnét a lakosokat.*” Az építkezéshez szükséges anyagok és kézi erő biztosítását is magára, illetve örökösire vállalja, majd elrendeli, hogy az építkezést irányító két páternek a munkálatok alatt a várban szállást, a tisztartó asztalánál ételt adjanak. A munkára a jeszenői várban dolgozó fundáló mestert rendel, aki a kőműveseket is felügyelni fogja.¹⁶ Valószínű, hogy az alapkövet már 1640-ben letették, az építkezés ekkortól kezdve jó ütemben haladt, bár Ungvárt 1644-ben Rákóczi György hadai is megostromolták. 1645-ben meghalt az alapító is, de a jezsuita páterek 1646-ban már át tudtak költözni új helyükre. Rendházuk a Thököly-felkelés alatt súlyos károkat szenvedett, mivel a kurucok 1684-ben elfoglalták a várost, Homonnai Drugeth Zsigmondot Kassán kivégezték, a kollégiumot pedig az időközben lutheránussá lett egykori növendéke, Galambos Ferenc felgyújtatta. A város egy év múlva már behódolt I. Lipótnak, 1690 körül a jezsuiták is visszatértek, de a kollégium csak 1694-ben nyílt meg újra. 1708-ban a jezsuitáknak újra el kellett hagyniuk a várost – a szécsényi országgyűlésnek a Jézus Társaságot sújtó határozata értelmében –, ekkor az épületben a katonaság ismét nagy károkat tett. A szatmári béke (1711) után tértek csak vissza, a kollégiumukat viszont 1718-ban nyitották meg újra.¹⁷

Az első ungvári jezsuita ház templomának formájáról egyelőre nem tudunk semmit. A második, jelenleg is fennálló templomot 1732-ben kezdték építeni,¹⁸ pontos befejezési és szentelési dátumát nem ismerjük.¹⁹ A régi

15 A homonnai alapításról: MOLNÁR ANTAL: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16-17. században*, Budapest 2009, 95–146. *Az ungvári rendház története*: BLANÁR ÖDÖN: „Az ungvári Kir. Kath. Főgimnázium háromszázados története, 1613–1913”, in: *Az ungvári királyi kat. Főgimnázium értesítője* 1913.

16 Az 1640-es alapítólevél szövegét közli: BLANÁR: *op. cit.* 29–41. Eredetije: MOL E 152, 115. d. Fasc. 14. No 17. fol. 74–85. A kollégium alapítását III. Ferdinánd csak 1649. ápr. 28-án hagyta jóvá. BLANÁR: *op. cit.* 50.

17 BLANÁR: *op. cit.* 59–64., 170–174.

18 *Historia Collegii Homonna-Ungvariensis Societatis JESU* (továbbiakban: *Historia domus*) fol. 56v. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapest. (Megköszönöm Molnár Antalnak, hogy erre a forrásra fölhívta a figyelmemet.) Itt közlik az alapköbe helyezett emlékirat szövegét is.

19 1734-ben már részletesebben írnak a templomról, bizonyos méreteit is megadják, ami azt mutatja, hogy gyorsan haladtak (*Historia domus* fol. 60v), bár az építkezés még 1738-ban is tartott, a munkálatokat felügyelő Valentius Scherzer ez év decemberében halt meg Kassán. *Diarium Collegii Ungvariensis factis jesuiti (...) ab 1734.* fol. 60r.

templomban a bontást megelőző utolsó szentmisét 1734. szeptember 14-én tartották,²⁰ valószínűleg azért, mert ekkorra már az új templom szentélye elkészült.²¹ 1740-ben az egész épület készen állhatott,²² ugyanis Kállay Mária nemesasszony a következő évben, április 30-án kelt végrendeletében már a templomszentély padozatának elkészítésére hagyott nagyobb összeget.²³

A jezsuita rend templomainak a 16-17. század folyamán kikristályosodott elrendezését követi az ungvári épület is: nyújtott szentélye egyenesen záródik, két oldalán sekrestyékkel, felettük oratóriumokkal, a hajó hosszanti oldalain három-három oldalkápolna nyílik. A hajó végében, a két torony között orgonakarzat emelkedik, az oldalkápolnák felett oratóriumfolyosó húzódik, amelyeket a tornyokból lehet megközelíteni. A hajót és a szentélyt fiókos dongaboltozat fedi. A templom eredeti alaprajzi elrendezéséről, amelyen az oltárok és a padok helye is pontosan föl van tüntetve, valamint főhomlokzata eredeti formájáról a jezsuita rend feloszlatása után, 1774-ben készített felmérési rajzok alapján alkothatunk fogalmat (7–8. kép).²⁴ A főoltár a szentély hátfalához közel, a mellékoltárok az oldalkápolnák főhajóra merőleges falai előtt álltak. A barokk főhomlokzat egyszerű kialakítású volt, kevés tagozattal, egy kőkeretes központi kapuval, három nagy homlokzati ablakkal, amelyek a hazai jezsuita építészet jellemző motívumainak számítanak. Az órával ellátott tornyokat tört profilú, gazdagon megformált sisakok fedték, a szentély felett hagymasisakos huszártorony emelkedett.

3.2.2. A jezsuita templom berendezése

A második templomot a Szent Kereszt tiszteletére szentelték, búcsúját május 3-án, a Szent Kereszt föltalálása ünnepén tartották. Az új templom építése során, 1733-ban Rómából vettek is egy Szent Kereszt-ereklyét,²⁵ amelyet rendszerint a búcsú napján két gyertya között a főoltárra is kihelyeztek.²⁶

Egyetemi Könyvtár, Budapest, Ab 127.

20 *Diarium Collegii Ungvariensis factis jesuiti (...)* ab 1734. fol. 11r. Egyetemi Könyvtár Budapest, Ab 127.

21 Kiss Ferenc jezsuita levele Hunyady György jezsuitának (Pécs, 1734. júl. 24.), amelyben azt írja, hogy a templom szentélye elkészült. MOL E 152 Acta Jes. 115. d. Fasc. 13. No 9. fol. 78–79.

22 Legalábbis a munkácsi sematizmusok ezt az évet tekintették a jezsuita templom befejezési dátumának. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis ad annum Domini 1876*. Ungvarini 1876, 10.

23 MOL E 152 Acta Jes. 115. d. Fasc. 13. No 24. fol. 106–107.

24 Alaprajz: ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 159/2. Homlokzati rajz: uo. Rb 159/8. A két rajzról: MRAZ, GERDA – SCHLAG, GERALD (szerk.): *Maria Theresia als Königin von Ungarn*, Eisenstadt 1980, 196.

25 *Historia domus* (I. 18. j.) fol. 59 r.

26 *Diarium Collegii Ungvariensis factis jesuiti (...)* ab 1734. fol. 65r. Egyetemi Könyvtár

A templom főoltára részben talán a régiével, még a korábbi templomból származóval lehetett azonos, ugyanis 1734-ben Borgia Szent Ferencnek és Boldog Regis Ferenc-Jánosnak, a Xavéri Szent Ferenc-oltáráról áthelyezett szobraival díszítették, a tetejére pedig Jézus ovális mezőbe faragott, aranytól tündöklő nevét (IHS monogram, amely a Jézus Társaság jelvényében is benne van) helyezték.²⁷

Az egykori főoltár a templom székesegyházzá alakítása során nem pusztult el, hanem a nagymihályi római katolikus templomba szállították és állították föl (9. kép).²⁸ A tranzakciót valószínűleg a nagymihályi kastélyában élő gróf Sztáray Mihály (1742–1798) kezdeményezhette, aki a Szepesi Kamarai Adminisztráció részéről az ungvári munkálatokat is felügyelte. Az áthelyezett főoltár retábuluma a 18. század elejére még jellemző, bár már kicsit archaikus stílust mutat: a központi kép keretét, a két oldalán álló szobrokat tartó konzolokat és az oromzat ornamentikáját is akantuszokból komponálták, amelyek aranyozottak, az alapszerkezet sötétbarnára színezett. Az oromzati kép a felhők között lebegő Szentlelket ábrázolja, két oldalán Szent István és Szent László szobra tűnik föl. A csúcsdísz és az oromzati kép között elhelyezett kicsiny kartuson szereplő, az oltár állítására vonatkozó, chronosztichonos feliratból 1721-es évszám olvasható ki, amely a Barkóczy és az Andrássy család kegyességét hangsúlyozza az oltár állításában.²⁹ Ha ez a feliratos tábla eredetileg is ehhez az oltárhoz tartozott, könnyebben magyarázható, hogy az ungvári jezsuiták miért őrizték meg az új templomban is a korábbi főoltárt: alig egy évtizeddel korábban

Budapest, Ab 127.

27 „ara vetus, eaque prima, et novae instar altiori lapidi incumbit, duabus statuis S. Francisci Borgiae, et B. Joannis Francisci Regis de ara S. Francisci Xaverii desumptis aucta; Nomine Jesu, ovalem figuram referente, a scalpori artificio, et ab auro splendente, cacuminiq; addito ornata est.” *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 61 r. Ekkor felsorolják a templom liturgikus felszerelési tárgyait, miseruháit, de említenek egy aranyozott fakeresztet is, amelyben Krisztus keresztyének, szögének egy darabkájá mellett egy darab gyapotot (?) is őriztek, amely Krisztus mantovai vérereklyéjéből származott („denique crux e ligno auro vestira salutiferi ligni partem, clavum Xti lipsana contingentem, et gosiolum Mantuae Dei Filii SSimum Sanguinem tenentem piorum affectui conservans est comparata.”) *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 61 r. A mantovai Szentvér-ereklye magyarországi ismertségéről és kultuszáról: BUBRYÁK ORSOLYA: „»In Deo Vici«” kegyesség és reprezentáció Erdődy Tamás (1558–1624) horvát bán műpártolásában, in: *Studia Agriensia* 27. (2008), 261–282.

28 KRESÁNEK, PETER et alii (ed.): *Slovensko: ilustrovaná encyklopédia pamiatok*, Bratislava 2009, 952.

29 ME AVITA BARCHOCI/ANA COEPIT AN/DRASIANA ERE/XIT PIETAS. Az utolsó szónak a rendelkezésemre álló fotó alapján az olvasata bizonytalan, de a második betűje biztosan I. Elképzelhető, hogy a Barkóczy és Andrássy család együttműködése házassággal magyarázható, mert a 17. század végén élt gróf Barkóczy Lászlónak a 2. felesége Andrássy Klára volt, de pontos életrajzi adataikat egyelőre nem ismerjük. Vö.: KEMPELEN BÉLA: *Magyar nemes családok*, I., Budapest 1911, 419.

készült el az új épületnél, ráadásul a környéken befolyásos nemesi családok támogatásával. A *Historia domus* az új templomhoz kapcsolódva, a Megfeszített Krisztus kultuszának ismertetése során emlékezik meg egy olyan oltárról, amelyet a Barkóczy család kezdett és az Andrassy fejezett be. A szöveg szófordulatai emlékeztetnek az oromzati chronosztichon szövegére is,³⁰ ami azt mutatja, hogy az egykori főoltárról lehet szó. Az oltár jelenlegi főképe Szűz Mária születését ábrázolja, s nem utal az ungvári templom titulusaira, ami alapján feltételezhető, hogy ez a kép később, az áthelyezést követő átalakítás során került mai helyére. A központi festmény két oldalon karinget és stólát viselő jezsuita szentek állnak, valószínűleg Loyolai Szt. Ignác és Xavéri Szent Ferenc. Az oltár „predellája”, vagyis a menza és a kép közötti szakasz szinte aránytalanul nagynek tűnik a fölépítmény méreteihez képest, ami arra utalhat, hogy ezt a részt később toldották a retábulumhoz. Elképzelhető, hogy a toldás még az 1730-as években megtörtént, amikor az új ungvári templomba átmentették, s a réginel magasabb új szentély arányaihoz kellett alakítani a felépítményt. A rendház naplójából azt a bejegyzést már idéztük, miszerint ekkor helyezték át az oltárra két másik jezsuita szent szobrát is az egyik mellékoltárról, amelyek a mai oltár külső szélére állított, a felépítményhez feltűnően szervesen kapcsolódó figurákkal lehetnek azonosak. A rendi napló azt is megjegyzi, hogy ekkor az oromzatra IHS monogramot helyeztek. Ez ma már nincs meg, helyette Szent Flóriánt ábrázoló, kör alakú dombormű látható az oltár csúcsán. A tabernákulum és az adoráló angyalok valószínűleg még későbbi beavatkozás eredményei, egyelőre nem dönthető el, hogy Ungvárra vagy már az új helyszínre készültek.

Az oldalkápolnák oltárait nem egy időben állították, 1738-ban még csak négyet említenek,³¹ talán ezek is a korábbi templomból származtak. Az első négy oltár valószínűleg Szűz Mária, Szent István király, valamint Loyolai Szt. Ignác és Xavéri Szt. Ferenc tiszteletére volt szentelve.³² 1749-ben azt írják, hogy az orgonát Dávid király és Szt. Cecília szobra díszíti.³³ A nyugati

30 „Morientis in cruce Domini caetus lapsi anni solemnitates prosequatur; quas hoc anno auxit Illustrissimus, Reverendissimus Comes Barkóczy; dum Dominica 4. temporum (...) dum faceret ad aram, quam avita pietas Barkocziana coepit, et Andrasiana erexit, ac plurium sodalium numero se auctum gratulatur.” *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 61 r.

31 A titulusaikat nem adják meg, csak annyit említenek, hogy a misézésre előkészítették a négy mellékoltárt dec. 24-én. *Diarium Collegii Ungvariensis factis jesuiti (...) ab 1734.* fol. 73r. Egyetemi Könyvtár Budapest, Ab 127.

32 A két jezsuita szent oltárára egy német testvérpár, Georg és Dávid Petz 1742-ben 300 aranyat adományozott (az nem derül ki, hogy pontosan milyen jellegű munkára). Ugyanebben az évben készül a templom kőpadlózata, illetve a padok (28). *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 78 r.

33 *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 90 r.

karzaton álló hangszert 1753-ban átépítették,³⁴ ezt a munkát Vitus eperjesi mester fejezte be.³⁵ Az orgonaház festését egy évvel később kezdték el.³⁶

1752-ben helyezték el a Bécsben készített Szent József-képet,³⁷ valószínűleg az ötödik mellékoltár fölött. A következő évben megalapították a Nepomuki Szt. Jánosnak dedikált, utolsó mellékoltárt is.³⁸ 1754-ben a Loyolai Szt. Ignác-oltárt festették, illetve aranyozták,³⁹ a következő évben pedig már új, Bécsben festett oltárképpel látták el az oltár alapítóinak adományából – akik valószínűleg a Petz testvérek lehettek –, ugyanekkor a templom utolsó, Szent Istvánnak dedikált oltárára is új kép készült. Ezzel kapcsolatban a korabeli krónikás megjegyzi, hogy a régi templom az ő tiszteletére volt szentelve.⁴⁰ 1756-ban új Szűz Mária-oltárt alapítottak – valószínűleg a régi helyén –,⁴¹ a következő évben már be is állították az oltárépítményt, és dolgoztak a Szent József-oltáron is (a már meglévő képhez talán ekkor készült a felépítmény).⁴² 1758-ban aztán kész lett a Szent József-, majd a Nepomuki Szt. János-oltár is.⁴³ Egy évvel később viszont

34 *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 100 r.

35 *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 102 r. szept. 6. „organo templi ultima manus imposita ab artifice Eperjesiensi Vito in sua arte versato, et in moribus prhumano; at Luthero addicto.” *Diarium Collegii Ungvariensis factis jesuiti (...) 1748–1762*. fol. 106r. Egyetemi Könyvtár Budapest, Ab 128.

36 *Diarium Collegii Ungvariensis factis jesuiti (...) 1748–1762*. fol. 132r. Egyetemi Könyvtár Budapest, Ab 128. A munkát egy hónappal később fejezték be. Uo. fol. 133 r.

37 „Ornamentum pariter tulit ex Icone S. Josephi superiore anno Viennensi penicillo picta, quae jam ad Altare in pariete scite adumbratum exposita est.” *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 97 r.

38 „In emolumentis censet sacra aedes nostrae Aram honoribus D. Joannis Nepomuceni erectam.” *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 100r.

39 Ezt a munkát is a Petz testvérek, illetve nevük elhallgatását kérő adományozók állták. A festők jún. 17-én kezdték („Ara S. P. Ignatii coepta inaurari”), és szeptember 28-án fejezték be, utána fogtak az orgonához („Ara S. Parentis pictores perfecerunt, et organum pingere aggressint. Opera, ex beneficium Petzianorum hujatim, nomina sua, ignota esse volentium.”) *Diarium Collegii Ungvariensis factis jesuiti (...) 1748–1762*. fol. 125r, fol. 132r. Egyetemi Könyvtár Budapest, Ab 128. Ekkor a templom nagy részét újra is fedték. *Historia domus* (l. 17. j.), fol. 102r.

40 „Insuper ad S. Ignatii Aram, hi fundatoris, effigies Viennae curata. Item Divi Stephani Primi Hungarorum Regis Icon impendio decem Kremniczensium aureorum elegantes adumbrata est, pro ultima templi ara, cujus honoribus vetus templum dicatum erat.” *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 104v.

41 „...nova B.V.M. Ara pro templo constituta est.” *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 107v.

42 „Templo nostro non exiguus accessit decor a nova, et eleganti ara honoribus Dei Genetricis Virginis statuario labore erecta. Paris elegantiae altera, quae Divo Ejusdem Sponso sacrandu huic ex ad verso respondeat, extremam nunc jam artifices fatigat manus.” *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 109v.

43 „Templum nostrum a duobus hoc anno aris non vulgarem splendorem accepit: quarum altera collegii sumptibus Divi Josephi honoribus posita: altere vero Pharmacopolii nostri are S. Joanni Nepomuceno est constituta.” *Historia domus* (l. 18.

már a Szűz Mária- és a Nepomuki-oltár festését fejezték be.⁴⁴ Minden bizonnyal nem a képek festésére, hanem a faragott felépítmények márványozására, aranyozására kell gondolnunk. A rendelkezésre álló adatok alapján még nem sikerült meghatározni, hogy az egyes mellékoltárok pontosan melyik oldalkápolnában helyezkedtek el. Bacsinszky András püspök egyik jelentéséből annyi kiderül, hogy a Szent István-oltár a jobb oldali utolsó kápolnában volt, ezért az oltárral kapcsolatos 1754-es híradásban szereplő, „a templom utolsó oltára” kifejezésben az utolsó szót helyhatározóként kell értelmeznünk.⁴⁵ A jezsuita rend 1773-as föloszlatását követően az ungvári templom leltárát még abban az évben, december 21-én készítették el. Az inventáriumból sajnos még az egyes oltárok titulusa sem derül ki, nemhogy a pontos helyük.⁴⁶

3.2.3. A jezsuita templom székesegyházzá alakítása

A görögkatolikusok 1775-ben kapták meg a templomot, az átadást ki-mondó rendeletben a királynő meghagyta, hogy a görög rítusnak nem megfelelő liturgikus tárgyakat majd osszák szét a környékbeli latin templomok között. Bacsinszky püspök augusztus 2-án vette át a templomot, a másnap fölvelt jegyzőkönyv szerint a püspök válogatni fog a liturgikus fémtárgyak és textilek között, a maradékot viszont majd a latinoknak adják.⁴⁷ Kiderül, hogy a főoltárt a „piramisok” és a gyertyatartók eltávolítása után („*demptis pyramidibus, et candelabris*”) el fogják mozdítani. A piramisok azok a barokk oltárokon megszokott, rendszerint háromszög alakú, üvegezett ereklyetartó-szekrénykéek lehettek, amelyek már szerepeltek az 1773-as leltárban is.⁴⁸ Úgy látszik, Bacsinszky ezeket meg akarta tartani. Az is kiderül, hogy a hat mellékoltárról a szobrokat szintén el fogják távolítani, azokat is a latin plébánosokra bízzák. Viszont a jobb oldali utolsó – amint már idéztük – Szent István királynak szentelt mellékoltárt meg kívánta tartani, egyrészt az unió erősítése céljából, másrészt hogy ott továbbra is lehessen latin misét végezni. Más forrásokból egyébként tudható, hogy korábban éppen a görögkatolikusok végeztek ennél az oltárnál szertartásokat bizonyos alkalmakkor.⁴⁹ Ezzel Bacsinszky püspök is tisztában lehetett, hiszen

j.), fol. 112 v.

44 „Ad Templi nostri non parum contulere Arae duae, quarum ultra Magnae Dei Matri, ultra B. Joanni Nepomuceno est dicata, quae diu quaesitum hoc demum anno suum reperere Apellis penicillum.” *Historia domus* (l. 18. j.), fol. 114 v.

45 A latin szöveget lásd a 37. jegyzetben.

46 MOL E 152, 115. d. Fasc. 14. Nr. 2.

47 Az átadásáról a Helytartótanács számára készített jegyzőkönyv. DAZO fond 64. opisz 4. no 149.

48 „Pyramides novae cum reliquiis inauratae – Nro 4 / Pyramides minores pictae albae et rubrae – Nro 12” MOL 152, 115. d. Fasc. 14. Nr. 2. fol. 5 v.

49 Érdekes, hogy a jezsuita rendház naplója szerint 1740. április 3-án, virágvasárnap

tanulmányait ő is az ungvári jezsuita iskolában kezdte.⁵⁰ Az, hogy a püspök mit tarthat meg a jezsuiták által alapított *Congregatio Agoniae Christi*, a korabeli forrásokban „Halálra vált Krisztus Urunk” néven illetett társulat, illetve a Szűz Mária-kongregáció (*Congregatio Mariana*) tárgyaiból, még további egyeztetést igényelt.⁵¹ Ezzel kapcsolatban az egri püspök véleményét is kikérték, aki azt javasolta, hogy a feleslegessé váló paramentumokat a környékbeli latin plébániák tényleg kaphassák meg.

Fönnmaradt egy leltár a székesegyház ingóságairól, sajnos pontos évszám nélkül, amely a 18. század végén vagy a 19. század elején, tehát már a görögkatolikus használat idején keletkezhetett (Függelék 5.). Ebben több liturgikus textíliáról is megjegyzik, hogy azok még a jezsuita időből származnak,⁵² ami megerősíti, hogy Bacsinzky a liturgikus tárgyak egy részét tényleg átvette.

Kőszeghy Elemér művészettörténész 1941-ben, az ország ingó műtárgyainak fölmérése során, az ungvári székesegyházban leírt és lefényképezett egy aranybrokát miseruhát, amelyet a Homonnai család utolsó sarja, Drugeth Julianna Terézia és második férje, Althan Mihály Vencel címere, illetve egy dedikációs felirat díszített (10. kép).⁵³ A kazulát díszítő feliratról kiderül, hogy 1720. július 31-én (Loyolai Szt. Ignác napján) adományozta a házaspár ezt a díszes darabot a templomnak. A budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményében van egy másik kazula is, amelyet ugyanez a címerpár és dedikációs felirat díszít.⁵⁴ Ezt a két ruhát nagy biztonsággal azo-

a „rutének” is átjöttek a jezsuita templomba, és a Szent István-oltárnál szolgáltak. *Diarium Collegii Ungvariensis factis jesuiti (...) ab 1734.* fol. 92 r. Egyetemi Könyvtár Budapest, Ab 127.

50 [Lucskay Mihály] MICHAEL LUTSKAY: „Historia Carpatho-Ruthenorum. Sacra, et Civilis, antiq̄ua et recens usque ad praesens tempus. Ex probatissimis authoribus Diplomatiibus Regiis, et Documentis Archivi Episcopalis Dioecesis Munkacsiensis elaborata”, in: *Науковий збірник музею української культури в Свиднику* 18., Prešov 1992, 129.

51 Az előbbi tárgyainak leltára: MOL 152, 115. d. Fasc. 14. Nr. 2. fol. 6 v–8 r. Az utóbbi tárgyainak leltára: Uo. fol. 8 v–9 r.

52 Lásd 74. tétel, de azok a kehelytakarók, amelyeken az IHS monogram szerepel, feltételezhetően ugyancsak a jezsuita időben készülhettek (vö. 67. tétel). DAZO fond 151. opisz 1. no 2639.

53 A ruhát így írták le 1941-ben: „Brokát, arany alapon, többszínű virágos, sötétvörös kontúros mintával, amely még XVII. sz. végi motívumokat mutat. A hátrészen hímzett házassági címer: Althann-Drugeth koszorúban, amelyen aranyszállal hímzett felirat fut körül: JULIANNA THERESIA NATA COMITISSA DRUGETH DE HOMONNA ULTIMA FAMILIAE MICH: WENC: COMITIS AB ALTHANN CONTHORALIS AB AO 1720 31 JULI”. Kőszeghy Elemér ingóságleltára. Iparművészeti Múzeum Adattár, Budapest.

54 Megköszönöm Semsey Rékának, hogy erre a kazulára fölhívta a figyelmemet. A ruhát Tompos Lilla írta le, és feltételezte, hogy azzal a darabbal lehet azonos, amelyet Mihalik József 1906-ban, a bártfai múzeum vezetőjében ismertetett (MIHALIK JÓZSEF:

nosíthatjuk azokkal a kazulákkal, amelyekről az 1773-as leltárban följegyzik, hogy az alapító családból származó Drugeth Julianna Terézia címere díszíti.⁵⁵ A székesegyház későbbi leltárában (Függelék 5.) viszont már nem lehet egyértelműen beazonosítani, hogy melyik lenne azonos az 1941-ben még Ungváron leírt miseruhával.

Kérdés, hogy mi lehetett Bacsinszky szándéka a latin miseruhával. Amint fentebb már láttuk, valószínűleg csak lehetőséget akart biztosítani arra, hogy a Szent István-oltárnál latin papok is misézhesenek.

A szentély átalakítása

A templom belső terében a szentély igényelte a legnagyobb mértékű átalakítást. A jezsuiták idejéből származó főoltárt le kellett bontani, hiszen amint a 18. századi fölmérési rajzon is jól látszik (7. kép), túl közel állt a keleti falhoz, előtte pedig ívesen kiképzett lépcső és áldoztató rács volt, a bizánci liturgiában szükséges mozgásokat egyáltalán nem lehetett volna elvégezni. Az alaprajzon az is egyértelmű, hogy a szentély többi része padokkal volt berendezve (nem stallumokkal). Az egykori főoltárt a nagymihályi római katolikus templomban állították föl, amint már jeleztük.

Az ungvári templom átalakítása során, a körüljárható oltáron kívül, a bizánci liturgia előkészítő részéhez, az ún. proskomidia végzéséhez a főoltártól balra egy további kvázi mellékoltárra, előkészítő asztalra is szükség volt. Ennek pandanjaként egy másik, azonos díszítésű asztalt is fölláttak a diakonikonra utalva, amely talán a papi öltözékek előkészítésére szolgált. A belső és az ún. külső szentély (szólea) határán szükségessé vált a bizánci templomok jellemző, elengedhetetlen berendezési tárgyának, az ikonosztáziának a föllállítása is, amelyet a hosszú szentély diadalívébe tudtak beépíteni.

A székesegyház új berendezési tárgyainak elkészítésére Bacsinszky püspök Franz Feck⁵⁶ kassai faragóval szerződött 1776. december 27-én (Füg-

Vezető a sárosvármegyei Múzeum gyűjteményeiben Bártfán, Kassa 1906, 100.). PÉTER MÁRTA (szerk.): Barokk és rokokó. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeiből I. Budapest 1990, 51–52.

55 Az „Ornatus sacerdotalis pro sollennitatibus, et festis majoribus” ruhák között: „Item casulae quinque omnes auro conspicuae, quarum duae coloris variegati, duae cum subductura violacea, una Julianae Theresiae Drugeth de Familia Fundatoris, cum insigni ejusdem, et floribus aureis.” MOL 152, 115. d. Fasc. 14. Nr. 2. fol. 3 v. Ezt a ruhát láthatta Kószeghy Ungváron, jelenlegi sorsa ismeretlen. A kisebb ünnepekre, ill. a vasárnapi ruhák („Pro festis minoribus et dominicis”) között találjuk a másik leírását: „Ornatus viridis / Casula cum insigni Drugethiano – No 1.” Ez a leírás viszont az Iparművészeti Múzeumban őrzött darabra illik.

56 Franz Feckre (Feeg, Fek) vonatkozó adatokat elsőként Aggházy Mária állította össze főként Kemény Lajosnak a kassai városi levéltár adatait ismertető művei nyomán. Feck Sziléziából származott, 1764-ben már Kassán él, ugyanekkor polgárjogot

gelék 1.).⁵⁷ A szobrász a szerződésben kötelezte magát, hogy a bemutatott rajz szerint, jó száraz fából fogja faragni az ikonosztáziont, a főoltárt és a két előkészítő asztalt. Azt is leszögezik, hogy a főoltár ki lesz emelve, három lépcsőfok veszi majd körül. Az ikonosztáziont 1777 júliusáig az első szintig, vagyis az ünnepsorig fogja elkészíteni a szobrász, hogy már a festészeti és aranyozási munkák is megkezdődhessenek. Úgy határoznak, hogy a rajzon látható díszítések is maradhatnak, de azokat majd jobban ki kell dolgozni. A mester arra is kötelezte magát, hogy mindenben a legjobbra fog törekedni, mivel az uralkodó jóvoltából készülnek ezek a berendezések, nehogy botrányt okozzon az esetleges hiányosságok folytán. A szerződés végén Feck minden ingóságait biztosítékul hagyja. Az egész munkáért 1400 rajnai forintot fog kapni, két nappal később már 500 forint előleget föl is vett Munkácson.

A szerződésben emlegetett rajzot nem ismerem, bár Mihajlo Prijmics két rajzot is közöl (sajnos pontos levéltári jelzetek nélkül), amelyek az ungvári székesegyház ikonosztázionjához készültek volna.⁵⁸ A rajzok stílusa alapján nem zárható ki, hogy Fecktől származnak, mindenesetre a tervezett formák nem mutatnak túl sok rokonságot az elkészült részletekkel, ami persze a későbbi termódosítások eredménye is lehet. Hogy voltak módosítások, arra Feck utal a püspöknek írt egyik levelében: 1777 márciusában azt javasolta a megrendelőnek, hogy a felső három sor képei inkább egyenes sort alkossanak, ahogyan az egy hónappal korábban küldött rajzán is jelezte.⁵⁹ Ezek alapján feltételezhető, hogy munka közben is vál-

is kapott, 1779-ben halt meg. Egyik utolsó műve lehetett a szécskeresztúri római katolikus templom főoltára, amelynek csak a szobrait faragta ki. AGGHÁZY MÁRIA: *A barokk szobrászat Magyarországon I.*, Budapest 1959, 191. AGGHÁZY MÁRIA: *A barokk szobrászat Magyarországon II.*, Budapest 1959, 262. Ma már a szécskeresztúri szobrok sem láthatóak a helyszínen, mivel a templom a II. világháborúban elpusztult.

57 DAZO fond 151. opisz 1. no 2533.

58 ПРИЙМИЧ, МИХАЙЛО: *Перед лицем твоім. Закарпатський Іконостас*, Ужгород 2007, 154.

59 „Excellentissime Ill[ust]r[i]ssime ac Re[vere]ndissime D[omi]ne D[omi]ne Praesul Gratosissime. / Ex mandato, et gratia Ex[ce]ll[en]tissimae Suae opus Arae Ungvariensis erigendae infra scriptus susceperam, ea nimirum conditione, ut quae tum ad ejus proportionem ponendam, tum ad ornamentum optissima sese ultro offerre judicavero, Ex[ce]ll[en]tiae Suae num ita se habere queant, insinuanda comissum habeam. Cum itaque operi jam jam inchoando me accinxissem, multum ad ejusdem decus conferre sane id quoque judicavi, si spatia trium superiorum condignationem imagines interceptura sibi continuo inverticem, et in linea recta ordinarentur. Verum, ut id aprimis pateat exemplar conceptus mei adumbrare statueram; adumbratumque unum ante mensem per Re[vere]ndissimum D[omi]num N. Borovszky Ex[ce]ll[en]tiae Vestrae praesentandum, qui se res habere possit transmiseram. Ast cum anivus ad huc dum haeream nulla habita resolutione, cui potissimum delineationi, priorine nimirum, an recens submissae opus conformandum sit? praessus tum inopia constituti temporis, tum opere Arcularii destitutus, qui vix ac ne vixquidem laborem prius praefatarum trium condignationum inchoare poterit, quam Ex[ce]

tozott a koncepció. A terveket és a jelen állapotot összevetve úgy tűnik, hogy a javasolt változtatások megtörténtek. Nem tudni, hogy Franz Feck a munkával pontosan mikor készült el, mindenesetre 1777-ben egy nyugtát ad, amelyből kiderül, hogy már 1200 forintot fölvelt,⁶⁰ ami arra enged következtetni, hogy a munkák nagyobb részével már elkészülhetett. Franz Feck halála után (1779) a munkájáért járó utolsó részletet a testvére, Johann Feck⁶¹ vette föl.⁶²

Bacsinszky püspök 1778. március 19-én Wenzel Wellerovszky kassai aranyozó mesterrel szerződött, a Feck által már elkészített és elkészítendő berendezési tárgyak aranyozására és színezésére (íkonosztázion, főoltár és két előkészítő oltár) (Függelék 2.). A színezés alatt a porcelánozást, vagyis a szerkezeti részek fehér polierweisszel való borítását értették. A mester vállalta, hogy a munkát még május előtt megkezdi, s egy év alatt be is fejezi, összesen 2000 rajnai forintot kért érte.⁶³

A nagy alapterületű szentély közepén a teljesen körüljárható, baldachinos főoltárból ma már csak a baldachin tűnik eredetinek (11. kép). A kompozit fejezetű oszlopok törzsén szőlőindák futnak – nyilván az eucharisztiaira utaló szimbólumként –, a famennyezet nem kupola, hanem inkább kolostorboltozatra emlékeztet, oldalait rocaille-ok díszítik, csúcsán szép rokokó váza magasodik záró motívumként. 1780/81-ben egy közelebbről meg nem nevezett daróci szobrásznak is fizettek a főoltár tabernákulumáért 8 rajnai forintot. (A nem túl magas összeg alapján talán nem a szentségház készítéséről, hanem valamiféle utómunkáról lehet szó.) Johannes Feck kassai szobrász ugyanekkor pedig hat, szintén a főoltárra szánt gyertyatartóért kapott fizetséget, darabjáért hat rajnai forintot.⁶⁴

Il[en]tia sua resolutionem, voluntatemque suam significare non dedignabitur. His itaque satis facturis manus Ex[ce]ll[en]tiae Vestrae indignissimus exosculando, qui possum humillime dubio solvi, exposeo. His maneo Ex[ce]ll[en]tiae Suae / Datum Cassoviae die 13tia marty 777me / Indignissimus servus Franciscus Feck sculp. ac civis Cassoviae mp” DAZO fond 151. opisz 1. no 2642.

60 „Quwitung / Über 1200 Rfl welche ich gefeherligber alhir von ihro excellentz bischof auf disen cantrakt bar und richtig empfangen habe / Signat Ungwar den 7ten kofel 777 / Frantz Feck / Bildhauer in caschau” DAZO fond 151. opisz 1. no 2637.

61 Kemény Lajos még Franz Feck fiának gondolta, de Aggházy Mária helyesen feltételezi, hogy inkább a fivére lehetett. Ő Késmárkról telepedett át Kassára. Aggházy abban is bizonytalan, hogy Torna-, vagy Érdihorvátiba készített-e főoltárt, vagy szószéket. AGGHÁZY MÁRIA: *A barokk szobrászat Magyarországon I.* Budapest 1959, 191. Tornahorvátiban viszont csak görögkatolikus templom volt és van, amelynek berendezése messze áll Feck stílusától. Pontos halálzási dátumát nem ismerjük, de 1798-ban még a sárospataki római katolikus templom oltárának beállításán dolgozott. (Életrajzi adatai: AGGHÁZY: *op. cit.* 191.)

62 A szerződésre vezetett német nyelvű mondat: lásd: Függelék 1.

63 DAZO fond 151. opisz 1. no 2658.

64 „2o – B – Joanni Feck sculptori civi cassoviensi pro 6 candelabras ad Aram, sing. a

1781-ben Spalinszky Mihály festőnek a főoltárra készített antependiumokért fizettek.⁶⁵ A székesegyház számadáskönyvében a festő munkáit pontosító feljegyzés szerint a főoltár antependiumaihoz három ikont festett, darabjéért 10 rajnai forintot kért.⁶⁶ Az antependiumok anyaga vászon lehetett, mivel a számadások egy másik bejegyzése arról tudósít, hogy vásznat vettek az antependiumhoz.⁶⁷ Az oltár előtti kifeszített, díszes antependiumok használata minden bizonnyal a latin liturgikus szokások átvétele, akárcsak a tabernákulum és a hat darab gyertyatartó alkalmazása. Az egykori Munkácsi Egyházmegyéből ma csak egy barokk kori antependium ismert,⁶⁸ ami azt mutatja, hogy használatuk nemcsak a püspöki, hanem a parokiális templomokban is elfogadott dolognak számított.

A szentély keleti falához állított előkészítő oltárok nem túl nagyok, képeik az ikonosztázion alapképeivel lehetnek azonos méretűek, asztalaik pedig az alapképek előtt álló koporsó formájú asztalokhoz hasonló kialakításúak. A proskomídiá során használatos oltárt a Keresztlevétel képe díszíti, amelyet két volutában végződő, törzsén rózsákkal díszített lizéna keretez, az ívesen záródó kép fölött pedig áttört faragású, gazdag rokokó ornamentikából komponált oromzat kapott helyet. Hasonló kialakítású a másik oltár is, amelyet Hitetlen Tamás képe díszít (12. kép).

Az egész diadalívet kitöltő ikonosztázion a Kárpát-régióban a 17. század közepétől kikristályosodó szerkezeti megoldás tökélyre vitt példája, legalábbis ami az alapformát illeti: a négy alapképből és három kapuból

Rfl. 6. insuper pro 2 ramis, sing. a Rfl. 4., praeterea pro 6 lamineis candelabrarum superficibus a Rfl. 2 itidem per Dominum Kutka persoluti habentur – 56 Rfl. (...) 4o – D – Sculptori Daroczensi pro Tabernaculo ad Aram magnam – 8. Rfl.” DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 8.

65 „1o – A – Michaeli Spalinszky Pictori praeter contractum pro reliquis picturis in ecclesia per illum factis, nempe pro Antependio Arae majoris, pro lateralibus quatuor Aris, Плашеница, et imagine Ressionationis vi documentorum Addtum Rdi Dni Joannis Kutka persoluti sunt – 113 Rf – 48 xr. (...) 15. – P – Michaeli Spalinszki Pictori in restantiam praemissarum picturarum per Perillustrem D. Joannem Banyay Suae Excellentiae Eppalis Provisorem dati sunt – 20 Rfl.” DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 8r. Illetve a nyugta szövege: „15 – P – Quietantia super Rh florenis Viginti. Quos ego infrascriptus finaliter restantes pro labore Antipendorum Arae Majoris, Lateralium item quatuor minorum Ararum, ac Imaginis Плашеница Pictori Michalei Spalinszki defectu absque omni solvi. Sig. Ungvar 25a Aprilis 1781. i. e. 20 Rhfl Joannes Bányay suae Excellentiae Eppalis Provisor mp.” Uo. fol. 9r.

66 „3 Icones pro antependiis Arae majoris singa. 10 fl. – 30 rfl.”

67 „9 – I. – Pro Antependiis tela ad antependium Altaris – 1 Rfl.” DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 8v.

68 Az abaujszolnoki templomban maradt fenn az a 18. század utolsó negyedére datálható, vászonra festett antependium, amely a templom védőszentjének, Keresztelő Szt. Jánosnak az életéből vett jeleneteket ábrázol. PUSKÁS BERNADETT: *Ikon és Liturgia. A görög katolikus egyház művészeti emlékei. 17–19. század*, Nyíregyháza 1996, kat. 66. kép: 17.

álló alsó sor fölött a 12 ünnep, a 12 apostol, illetve a 12 próféta képéből álló sorok következnek, a középtengelyben a Titkos vacsorát és a Krisztus mint nagy főpap kompozíciót helyezték el. Egyedi megoldás viszont, hogy a prófétasor közepén a megszokott „Istenszülő a jel” kompozíció helyett egy görög és ószláv nyelvű feliratot („Áldott legyen az Úr neve!”) tartalmazó kartus kapott helyet. Az egész együtttest a kereszt és a két szomorkodó alakja zárja (13. kép). A hagyományos struktúrát viszont nagyon is „modern” díszítéssel öltöztették föl: az ajtók áttört faragványai, az egyes képek fölött helyet kapó, rocaille-okból szerkesztett aszimmetrikus minták között aláhulló rózsák és más növényi részletek megkapóan realista módon kidolgozott példái harmonikus egységet alkotnak. A képek közötti lizénák gyakran volutákkal kezdődnek, illetve ezekkel végződnek, törzsüket növényi motívumok teszik változatossá. Az alapképeket övező darabokon a szőlő és a búzakévek egyértelműen az eucharisztára utaló szimbólumokká magasztosulnak. Az ikonosztázion szerkezetében újdonság a korábbi, hazai példákhoz képest, hogy az áttört faragványok mögött a szerkezeti elemek szerepe minimalizálódik, az egész felépítmény áttörtté válik, úgy, hogy a szentélyből érkező fény lehetőleg az egész együtttest légiessé, átetszővé tegye. Egy jó emberöltővel korábban ezzel kísérletezett már a máriapócsi kegytemplom ikonosztázionját faragó Konsztantinosz mester is, aki balkáni tanultsága révén egy sokkal inkább archaikusnak tűnő formavilágból építkező szerkezetet kívánt az áttört faragványok segítségével és a szentélyből érkező fény alkalmazásával könnyedebbé varázsolni.⁶⁹ Ungváron a mestereknek már nincs keleti gyökere, ők szabadon használják saját koruk tobzódó ornamentális kincseit. Elképzelhető, hogy Bacsinszky püspök is biztatta erre őket. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy míg ebben az időszakban a szomszédos Galíciában a latin főoltárok formavilágához kívánták idomítani az ikonosztázionokat, aminek egyik megvalósult monumentális példája éppen a lebergi székesegyházban áll, a Magyar Királyság területén ekkor még semmi ehhez hasonló törekvés nem tapasztalható. Az ungvári képfal áttört kialakítását még a következő száz évben sem haladják meg.

A Wellerovszkyval kötött szerződésből úgy tűnik, hogy az ikonosztázion faragványai eredetileg is két színben pompáztak: a szerkezeti elemek alapvetően fehérben, a faragványok főként aranyban. Feltételezhető, hogy a fehér felületet – a korszakra jellemző módon – eredetileg arany erezet is díszítet-

69 TERDIK SZILVESZTER: „A máriapócsi kegytemplom építésére és belső díszítésére vonatkozó, eddig ismeretlen források”, in: *A Nyíregyházi Jóna András Múzeum Évkönyve* L. (2008), 531–533. TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése és a rítusnak módja szerint” *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, Nyíregyháza 2011, 39–43. Máriapócscon a legutóbbi restaurálás folyamán sikerült újra érzékelhetővé tenni az apostol- és ünneptor közötti áttört faragványok jelentőségét.

te. Két érv szól e mellett: egyrészt, hogy az ungvári ikonosztázióval szoros stílusrokonságban lévő, de csak a 18. század végén készült magyarkomjati ikonosztázió (Néprajzi Múzeum, Budapest) restaurált asztalain olyan polierweiss alapréteget sikerült föltárni, amelyet nagyon finom arany érezet díszít;⁷⁰ másrészt a hajdúdorogiak, amikor 1809-ben szerződtek a templomuk berendezésének festésére, azt kérik, hogy az „*Architecturát Fejér alabástrom szénre arany erekkel fel ékesítve*” kell elkészíteni. A dorogiak ugyan nem írják, hogy az ungvári ikonosztáziót tekintik mintának, amikor ezt a megoldást kérik, de nagyon is feltételezhető, hogy a székesegyház képfala ihlette őket, mivel tíz évvel korábban, amikor a faragást rendelték, több részlet esetében is az ungvári ikonosztázió részletmegoldásait tekintették kiindulási alapnak.⁷¹

Különös, hogy az ungvári ikonosztázió képeinek festőjére vonatkozó levéltári adat eddig még nem került elő. Puskás Bernadett mutatta ki stíluskritikai alapon, hogy a képeket az egyházmegyében már évtizedek óta foglalkoztatott Spalinszky Mihály és Spalinszky Tádé készíthette. A két festő testvér lehetett, minden bizonnyal Mihály volt az idősebb, aki már az 1760-as években kapott megbízásokat a munkácsi püspöktől. Tádé bazilita szerzetes volt, aki 1772-től tűnik föl a rend káptalani jegyzőkönyveiben, őt 1789-ben nevezik először ugyanott festőnek („*Pictor*”) is.⁷² Spalinszky Mihály egyik első magyarországi megbízása éppen Ungvárhoz kapcsolódik, mivel a jezsuiták őt bízták meg, hogy a Mária-kongregáció albumába, a kötéstábla belső oldalára egy Angyali üdvözlést, és alája egy kartust fessen, amelyben a kongregáció alapítási, illetve megújítási évszámai szerepeltek. Az utolsó évszám 1756, amiből arra lehet következtetni, hogy a képet is ebben az évben rendelték meg. Ez a festmény az első ismert, szignált munkája a festőnek (14. kép).⁷³

70 TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése és a rítusnak módja szerint” *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, Nyíregyháza 2011, 48. A magyarkomjati ikonosztázióról, részleges szerkezeti rekonstrukcióval: TERDIK SZILVESZTER: „Ikonosztáziók a néhai Felső-Magyarországról budapesti múzeumok gyűjteményeiben”, in: *Gömörország XII.* (2011) 2. szám, 12–14.

71 TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése és a rítusnak módja szerint” *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, Nyíregyháza 2011, 90–91.

72 PUSKÁS BERNADETT: „A történelmi munkácsi egyházmegye ikonfestészete a 18. században. Újabb adatok a vezető mesterek tevékenységével kapcsolatban”, in: *Athanasiana* 14. (2002), 153–162. PUSKÁS BERNADETT: *A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás*, Budapest 2008, 191–192.

73 A Mária-kongregáció albumának érdekesebb oldalait Kőszeghy Elemér fotózta végig. A kötet ekkor a Munkácsi Egyházmegye könyvtárában volt, az Angyali üdvözlésen Mária zsámolyán szerepel a festő szignója: „Michael Spalinski”. A kisméretű, pozitív fotó lelőhelye: Iparművészeti Múzeum, Adattár Kőszeghy Ingóságjelentára, Leica fotók mutatói CXLIV 6, 34.

Az ungvári székesegyház számadáskönyveit 1780 után kezdték rendszeresen vezetni, mivel a templom fönntartására szánt összeget ekkoriban évi 1800 rajnai forintban határozták meg.⁷⁴ A számadásokban található bejegyzések szerint Spalinszky Mihály többféle festői munkát is végzett a székesegyház számára, ezek közül eddig az antependiumot említettük.⁷⁵ 1781-ből fönntmaradt a festő munkáinak összesítése is, amelyben nemcsak az elvégzett, hanem a tervezett munkálatok is pontosabban követhetők, az utóbbiakból az is látszik, hogy a templom mellett a püspöki székházban is szántak neki, vagy szeretett volna megkapni még különféle díszítőfestői megbízásokat.⁷⁶ Spalinszky a székesegyház felszentelését követő évben már csak a „maradék” (*reliquis picturis*) festészeti munkákért (antependiumok, placsenyica, a Föltámadás képe stb.) kapott pénzt,⁷⁷ ami azt is mutatja, hogy a korábbi megrendelésekkel már elkészült. Ezek alapján arra is következtethetünk, hogy az ikonosztázion, a mellékoltárok, a két előkészítő oltár képeinek festését – ha valóban ő volt ezzel megbízva – már teljesen befejezte, bár az ezekre vonatkozó szerződésai, nyugtái vagy éppen ezeknek az éveknél a számadásai eddig még nem kerültek elő. 1781-ben egyébként már az alsóhunkóci templom ikonosztázionján dolgozott valószínűleg ő, az egyik fönntmaradt képén olvasható évszám tanúsága szerint.⁷⁸ Érdekes adalék, hogy Spalinszky Mihály 1781-ben még a „Delineatio Iconostas”-ért is kapott 2 rajnai forintot.⁷⁹ A delineatio általában tervrajzot szokott jelenteni, esetünkben talán vázlatot kérhettek tőle, de az sem zárható ki, hogy a már kész együtttest kellett megörökítenie (hogy mintaképpé válhasson).

Az ikonosztáziont az elmúlt századokban többször fölújították, a két központi alapkép arcát a 19. században erősen átfestették (15–16. kép),⁸⁰ a többi ikon őrző viszonylag eredeti formáját. A képek festői ügyesen ötvözték a korabeli barokk formanyelvet a bizánci hagyományokkal, az alapké-

74 DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 7.

75 Lásd 64. jegyzet.

76 DAZO fond 151. opisz 25. no 203. fol. 8. A költségvetés 2. fele a „Restant proinde” alcímet viseli, amelyben szerepel a szentély falképének a folytatása, két terem festése, hét ajtó festése és aranyozása, napóra festése, toronyórák festésének javítása, felirat aranyozása, 4 keret.

77 Lásd 64. jegyzet.

78 Az ikon az Istenszülő oltalmát ábrázolja (Magyar Nemzeti Galéria, Budapest). Az ikonról: PUSKÁS (2008): *op. cit.* 199, 240 (118. színes kép), Uő: „Egy munkácsi főpap reprezentációs lehetőségei a 18. század végén”, in BUBRYÁK ORSOLYA (szerk.): *„Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*, Budapest 2010, 690–691.

79 DAZO fond 151. opisz 25. no 203. fol. 8r.

80 Az ikonosztázion hátoldala részben be van burkolva, és ornamentális festéssel ellátva. Egy kartusban ószláv felirat emlékezik meg az 1858-ban, Popovics Bazil püspök idejében végzett felújításról. Ezeket a munkákat Vidra Ferdinánd vezette, az Istenszülő és a Tanító Krisztus átfestett arca az ő festői stílusát idézi. Biztosan nagyobb felújításon esett át 1939-ben, illetve a 21. század első éveiben is.

pek ikon jellege még a mai szemlélő számára is egyértelmű, viszont a főnti sorok előképei barokk formai és kompozicionális metszetelőképekre nyúlhatnak vissza. Feltételezhető, hogy mind a két Spalinszky aktív részt vállalt az ikonosztázion festésében, de egyelőre stíluskritikai alapon sem nagyon lehetséges a munkájuk szétválasztása. Úgy tűnik, hogy Spalinszkyk voltak csak görögkatolikus mesterek, akik aktív szerepet kaptak a templomban folyó munkálatokban.

Az ungvári ikonosztázionon alkalmazott egyedi megoldás, hogy a királyi kapu fölött három, kis üveggel elzárt szekrényt alakítottak ki különféle ereklyék számára (17. kép). Középen a Szent Kereszt-ereklyét őrző díszes ezüstkereszt kapott helyet, amelynek ereklyéje talán az 1773-as leltárban fölvetett Szent Kereszt-ereklyetartó tartalmával azonos.⁸¹ 1775 őszén úgy nézett ki, hogy a jezsuita templom Szent Kereszt-ereklyéje az Agónia Társulat tulajdonában marad, mivel Bacsinszky lemondott róla, bár eredetileg szeretne volna megtartani.⁸² Elképzelhető, hogy a kereszt középpontjában látható kisebb ereklyetartó származik a jezsuitáktól, a díszes talpas kereszt már biztosan Bacsinszky megrendelésére készült. 1941-ben Kőszeghy Elemér így írta le az ikonosztázionban látható ereklyetartót: „Aranyozott ezüst alapon ezüst filigrán díszítéssel és ékkövekkel. Jegye: MS. A jegy mellett két oldalt fűrészvonalú metszés” (18–19. kép), de az ötvösjegyet nem tudta föloldani.⁸³ A monogram megfejtésében a székesegyház számadáskönyvében olvasható bejegyzés segített, amely azt állítja, hogy 1785-ben Matheus Zalman bártfai aranyművesnek fizettek az ikonosztázionba helyezett nagyobb ezüstkeresztért 428 rajnai forintot és 45 krajcárt.⁸⁴ Az aranyműves neve már korábban is szerepelt a számadásokban: ő javította a székesegyház két ezüst füstölőjét, készített cibóriumot és ezüst szenteltvízhintőt, 1778-ban 128 rajnai forintot kapott pontosabban meg nem határozott munkáért.⁸⁵ Az utóbbi tétel említésekor vezetéknevét Szalmannak írják.⁸⁶ A Szt.

81 „Crux bene magna, bene inaurata ex argento cum insigni particula Sanctissimae Crucis” MOL E 152, 115. d. Fasc. 14. Nr. 2. fol. 3 v.

82 DAZO fond 64. opisz 4. no 149.

83 Magassága: 61 cm volt. A datálásában nem volt biztos, 18-19. századi darabnak tartotta. Kőszeghy Elemér ingóságeltára. Iparművészeti Múzeum Adattár, Budapest. Kőszeghy az ötvösjegyet sem oldotta föl. Az 1936-ban általa megjelentetett ötvösjegy katalógusban nincs is olyan, amely egy az egyben megfeleltethető lenne az ingóság-összeíró lapra készített rajzával. Vö. KŐSZEGHY ELEMÉR: *Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1767-ig*, Budapest 1936. A keresztet a kommunizmus alatt az illegálitásban szolgáló papok megőrizték, a templom visszaadása után került ismét eredeti helyére. Szabó Konstantin atya szíves közlése.

84 „1o Mathaeo Zalman aurifabro Bartphensi pro cruce majori argentea in Ecclesiae Iconostas collocata – 428 Rf 45 xr.” DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 15v.

85 DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 6r.

86 1781: „17o – R – Aurifabro Bartphensi Mathiae Szalman pro instrisuento aquae benedictae argenteo, ac una pro aspensorio cum labore filigran dicto – 128 Rfl.”

Kereszt-ereklyetartó ára a templom éves jövedelmének az egy negyedét fölemésztette, szinte akkora összeget, amelyet a székesegyház javadalmasására 1782-ben megkapott, Ungvárhoz közel eső Koncháza falu jövedelméből kaptak (517 rajnai forintot és 16½ krajcárt).⁸⁷ Az ötvös más munkáit egyelőre nem ismerjük, valószínűleg az ő neve szerepel Sallmann alakban a bártfai ötvösök között még 1788-ban is, bár 1754/55-ben András, 1758-ban viszont Máté nevű ötvösre van adat Bártfáról ezzel a vezetéknevvel,⁸⁸ aki már az ungvári kereszt készítőjével is azonos lehet.

A 18. század leltár szerint az ikonosztáz királyi ajtaja felett látható, két kisebb üvegezett szekrényben a királynőtől kapott, Rómából származó ereklyék voltak ezüsttartóban (lásd: Függelék 5.). A mára már elveszett tárgyakat Kőszeghy ugyancsak leírta és lefotózta (20–23. képek). A miniatűr oltárépítményt idéző ereklyetartók ébenfából, a díszítésük valóban ezüstműből, illetve drágakövekből készült. Kőszeghy az ötvösjegyek alapján a mesterüket is azonosítani tudta, a 17. század első évtizedeiben alkotó augsburgi ötvös, a híres Matthias Walbaum személyében.⁸⁹ Feltételezhető,

DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 8v.

87 DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 7r.

88 MIHALIK SÁNDOR: „Versuch einer Zentrelisierung des ungarischen Punzierungswesens”, in: *Acta Historiae Artium* VII. (1961), 263.

89 A részletes leírást teljes terjedelmében érdemes közölni: „m 36 / ill. 41 cm, talpa: 17,8 cm. Ereklyetartó 2 drb. Ébenfa, ezüst díszekkel. Epitáfumszerűen felépített, konzolos oszlopokkal, erős párkányokkal tagolt, többfülkés, kései reneszánsz faragványok, amelyeken a középrész áttört párkánya már a XVII. sz. 3-4. tizedére utal. 7 beüvegezett fülkében ereklyék, két oldalfülkében s azok alatt a talpazaton szentek szobrai, a csúcspdíszítményben a feltámadó Krisztus, az oldalszárnyakon az Angyali Üdvözlés kettéválasztott alakjai, s a talpazat közepén a Pieta öntött ezüst szobrocskái láthatók. Teljesen azonosak Wallbaum Máténak az Iparműv. Múzeum-ban látható szárnyas oltárkájának díszítményeivel. A hátlapon fölragasztott látható felirat szerint 1795-ben javította: [...] Murányi Miklós dr. közlése szerint azóta elzártan állt 1939-ig. Az egyik ereklyetartó felírásai: a legfelső párkány alatt: SS. INNOCENTVM, az angyalfej alatt: SIMPLICIANI EPI, a középső ereklye fölött: PHILIPPI APOSTOL feliratok vannak. A két szárnyban jobbról /herald./ sz. Péter kulccsal, balról sz. Pál karddal és könyvvel szobrocskái láthatók. A talpazaton szent András és egy másik szakállas szent. A Pieta mögött MARIA MAGDALEN felirat. – A másik ereklyetartó felírásai: a legfelső párkány alatt: S. IVSTI MART. Az angyalfej alatt: S. STEPANI PROT. A középső ereklye fölött: SS. INNOCENTVM. feliratok vannak. A két oldalszárny fülkéiben sz. Jeromos dárdával és sz. Rókus /bot és térdvel/ szobrocskái láthatók. A talpazaton sz. Bertalan és egy sz. vödörrel látható a Pieta mögött. S. CHRISTIANAE V. N. felirat. Az egyiknek oldalfólkjában cédula: „Dieser zwey – Rälkwy habe ich von staub gebutz in Jahr 1795 die 4 April. (...)” Szerepel még egy 1859-es és 1939-es dátum, amelyek arra utalnak, hogy a tárgyakat többször tisztították már. Kőszeghy Elemér ingóságileltára. Iparművészeti Múzeum Adattár, Budapest. A budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményében ugyanis már ekkor is volt két Walbaum-féle ereklyetartó, amelyek ötvösjegyei segítették az azonosítást. Walbaum életrajzát megírta, műveit először katalogizálta: LÖWE, REGINA:

hogyan Mária Terézia ajándékozta ezt a két ereklyetartót Bacszinszky püspöknek, legalábbis ezt állítja a leltár, illetve Kőszeghy jegyzetei szerint a helyi hagyomány is így tartotta. Az ajándékozás tényét erősítheti, hogy amikor Mária Terézia 1775-ben Pannonhalmán járt, az apátságának is két, díszesen aranyozott, zománcozott ébenfa ereklyetartóval kedveskedett.⁹⁰ Bacszinszky püspök egyébként 1773-ban, püspökké szentelésére a püspöki öltözékhez tartozó ezüsttárgyakat, illetve más ezüst liturgikus tárgyakat is kapott a királynőtől, amelyek még ma is megvannak.⁹¹

A nagyszabású munkákat végző mesterek mellett érdemes megemlíteni néhány más mester nevét is, akik a már elkészült berendezéseken végeztek apróbb kiegészítéseket, módosításokat. A templom és a püspöki palota lakatosmunkáit Daniel Drezmer készítette. A vele kötött szerződést nem ismerjük, csak egy számadás maradt fenn, amelyben a „contractuson felül” végzett munkáit összesítette valószínűleg 1780-ban. Itt több olyan tétel is szerepel, amelyek a Feckék által készített faberendezésen végzett munkákra utalnak. Drezmer munkája az ikonosztázion királyi kapuján lévő függöny karnisa,⁹² ami azt mutatja, hogy az a bizánci gyakorlat, ami a királyi kapukon függönnyt is alkalmazott, ekkor még teljesen elfogadottnak számított a görögkatolikusok között is. A berendezésen végzett egy-két módosítást Zavalnizky (máshol Szabalnizsky) Miklós asztalos is, aki ugyancsak ekkor összesítette az eredeti szerződésében rögzített feladatain túl végzett munkáját. Kereteket készített a kis oltárokon (talán a szentélyben lévő előkészítőkre gondol), a főoltár belsejét kibélelte, és hátulról ajtót nyitott, vagyis szekrényé alakította.⁹³ A költségvetésben említett eredeti szerződése talán

Die Augsburger Goldschmiedewerkstatt des Matthias Walbaum, München 1975. Azóta az ismert művek száma tovább gyarapodott.

- 90 Kiss Erika ezt a két ereklyetartót Ottavio Miseroni körébe helyezte. TAKÁCS IMRE (szerk.): *Mons Sacer 996–1996, Pannonhalma 1000 éve III. A Főapátság gyűjteményei*, Pannonhalma 1996, 160–163.
- 91 Ezeket ismerteti: PUSKÁS BERNADETT: *A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás*, Budapest 2008, 197. PUSKÁS (2010): *op. cit.* 686.
- 92 „Az lakatos munkának specificatioja, melyet Eö Excellentiája számára dolgoztam a’ contractuson felül 1. az templomba az tabernaculumot vasasztom – 2 Rf / 2. ahol a’ szentséget tartják felül 3 rámát vasasztam pléhetokékkal és sarkal – 4 Rf 30 xr / 3. az ajtó felet valo firhamgnak 3 rudat strófokkal edgyüt – 3 Rf 15 xr / 4. 2 hozzávaló csigát a fl. 1 xr. 75. – 2 Rf 30 xr / 5. az tronushoz csináltam strófokat 9 és ahoz tartozandó bankeisnikat – 3 Rf 15 xr / 6. az gyertyatartókhoz kaptsokat 11 á xr 7. – 1 Rf 17 xr. / 7. az kanonicusok szekeihez bankeisnt 4 á xr 12. – 48 xr / 8. a külső templom ajtaihoz tsináltam 6 sarkvasat a kőbe és 2 utközöt – 13 Rf 15 xr / 9. ahoz 25 font olom a kivel öntöttem a csapokat – 5 Rf 30 xr (...)” Dátum nélkül. ÖStA HKA, Kam. Ung. RNr 728. Fasc. 33/3, nr. 128 ex anno 1781. fol. 54. Másolata: MTA Kézirattár MS 10.794/4. Neve szerepel a székesegyház számadáskönyvében is: DAZO fond 151. opisz 25. no 172.
- 93 „Specificatio / Az asztalos munkának, melyet Eö Excellentiája számára készítettem az contractuson felül. / 1o 4 nagy rámákat a kisoltárokhöz csináltam a fl 6 – 24 Rf / a hol a szentség áll kiváktam 2 ablakformát és lábacsát csináltam belé – Rf 2 / az

azzal lehet azonos, amelyet 1779. december 11-én kötött Bacsinszky püspökkel, gróf Sztáray Mihállyal, a kassai kamarai adminisztráció vezetőjével, illetve Lorenz Lander kamarai építésszel, a püspöki épületek (szeminárium, püspöki palota, székesegyház) asztalosmunkáira.⁹⁴ Az oltárasztalon végrehajtott módosítás figyelemre méltó változást jelent, mivel a Munkácsi Egyházmegye templomainak oltárain a 18. század végétől kezdve mutatható ki az a gyakorlat, amely az oltárasztalt egyfajta szekrénynek, a liturgikus ruhák tárolására alkalmas komódnak tekinti. Úgy tűnik, hogy az ungvári főoltár jelentette a mintát ebben is. Ez a megoldás az eddigi kutatásaim alapján valódi görögkatolikus „találmánynak” tűnik, mivel az oltárasztal szekrényzerű használata mind a latin, mind az ortodox gyakorlatban ismeretlen megoldás, a görögkatolikusok között viszont a 20. század közepéig elfogadott maradt.

A falfestés

A belső átalakítás nemcsak a berendezést, hanem a falakat is érintette. A szentély valószínűleg teljesen új festést kapott, hogy a jezsuita időkben volt-e egyáltalán falfestés, arra nincs adatunk. Bacsinszky 1778. március 19-én szerződött Matthias de Bilges festővel, trieri polgárral, hogy a templom szentélyének és a diadalív ikonosztázió elé eső részének a festését freskótechnikával fejezze be, mivel a munkát elkezdő Andreas Tritina, eperjesi polgár az előző év április 30-án meghalt.⁹⁵ De Bilges munkájáért 180 rajnai forintot fizettek volna. A szerződés német nyelvű változatára később ráírták, hogy 1779. május 23-án a festőt elküldték, mivel a munkát nem

belső oltárnak három oldalát megbéleltem a' rámaikon kívül, és hátul egy ajtócskát csináltam – 6 Rf 30 xr / 1 gradicsot csináltam – 2 Rf / 2 karikát az oltár ajtóra a xr 9 – 18 xr (...)" Dátum nélkül, ÖStA HKA, Kam. Ung. RNr 728. Fasc. 33/3, Nr. 128 ex anno 1781. fol. 56. Másolata: MTA Kézirattár MS 10.794/4.

94 Itt Szabalniszky néven szerepel, valószínűleg ugyanez a mester. DAZO fond 151. opisz 1. no 2762, fol. 1r.

95 Tritina András Ignác Kajetán neve Tertina formában is ismert. 1753-ban említik eperjesi polgárként. Dolgozott a környéken, de az eperjesi Kálváriatemplomban is. Egyik első monumentális munkája a lőcsei minorita templom falképei (1758–1765): GARAS KLÁRA: *Magyarországi festészet a XVIII. században*, Budapest 1955, 257. PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, ANNA: *Maliarstvo 18. storiča na Slovensku*, Bratislava 1983, 74. RUSINA, IVAN (szerk.): *Barok*, Bratislava 1998, 82–85. BODNÁROVÁ, MIROSLAVA – CHMELINOVÁ, KATARÍNA: „Umelci a umeleckí remeselníci Prešova v 16–18. storočí”, in: *Arx* 39. (2006), 241. Ezek a művek nem említik, hogy 1770-ben Sátoraljaújhelyben a pálos templom déli, centrális Szent Kereszt-kápolnájában is festett (szignált műve), de pontos halálzási dátumát sem adják meg. A sátoraljaújhelyi kápolnát 1767-ben emelték az Úr szenvedésének tiszteletére, de falképei a 20. század 2. felében nem voltak láthatóak, így a festő szignóját sem ismerték. A kápolna építéséről, szobrairól: JOÓ TIBOR: „Adalékok a sátoraljaújhelyi volt pálos-piarista templom, kolostor és berendezési történetéhez”, in: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 11. (1972), 151, 170.

fejezte be.⁹⁶ Hogy végül kinek a közreműködésével tudták befejeztetni, erre a székesegyházi számadáskönyv és egy levél segítségével kereshetjük a választ. Fönnmaradt gróf Csáky István (1741–1810) 1779. július 22-én kelt levele, amelyben azt írja Bacsinszkynek, hogy az évek óta Homonnán nála dolgozó Sebastian Hirschlinger azért nem tudott valamilyen munkát befejezni, mert mostanában éppen a püspöktől kapott megbízást.⁹⁷ Nem kizárt, hogy ez a bizonyos munka éppen a székesegyház szentélyének befejezése lehetett, csak nem ekkor, hanem talán később valósult meg, ugyanis a székesegyházi számadás szerint 1782-ben Sebastian „Hirslinger” festőnek 100 rajnai forintot fizettek, de hogy pontosan milyen munkáért, azt nem részletezik.⁹⁸ Bacsinszky püspök még 1780-ban készített egy költségösszesítést, amelyben egy meg nem nevezett festőnek, pontosabban meg nem határozott, de a templomban folyó munkára 300 forintot szánt.⁹⁹ Elképzelhető, hogy ez az árkalkuláció Spalinszky Mihálytól származott, mivel az 1781-es költségkimutatásában a még hátra lévő munkák között említi a szentély festésének folytatását, amelyet 300 rajnai forintra becsült.¹⁰⁰ Úgy tűnik, hogy Hirschlinger egy évvel később lényegesen olcsóbban tudta be-

96 DAZO fond 151. opisz 1. no 2658.

97 „Excellentissime, Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul Domine mihi singulariter Colendissime! / In relatis habeo, Pictorem Sebastianum Hirschlinger, qui apud me nonnullis abhinc annis, usque ad praesens tempus sedule laboravit, apud Excellentiam Vestram laborem adeptum esse, et adhuc ante spatium trium septimanarum Ungh-Varinum praefatum abire debuisse. Quoniam autem laborem suum apud me citius terminare nequiverit, qui ad adventum Excellentissimi ac Illmi Domini V. Cancellarii et I. Cottus hujus Zempleniensis supreme Comitum Domini Caroli Pálffy indilate ad effectum deduci debuit: ex eo perofficose requiro Excellentiam Vestram, dignetur Eadem Excellentia Vestra eidem ignoscere Eundemque determinato pro Eodem noto Labore, paterne consolari. Quem ultroneis etiam gratiis et favoribus pretiosissimis dum commendarem, fateor quod sim, et constanter perseverem / Excellentissimae DVrae / Homonnae 22a July 779 / Servus obligatissimus C. Steph Csáky” DAZO fond 151. opisz 1. no 2763. Csáky Istvánék az 1770-es években sokat építkeztek szepesi birtokaikon, de Homonnán is ekkor folyt a kastély újjáépítése. GRANASZTÓI OLGA: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja, in: *Magyar Könyvszemle* 116 (2000), 45–46. De Bilges és Hirschlinger festők neve nem szerepel a művész életrajzi lexikonokban, személyük meghatározása további kutatásokat igényel.

98 DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 6r.

99 Bacsinszky egy jelentésben összesíti az 1779-es kiadásait, amelyekben valószínűleg néhány összeg a templomra költött tétel: „1o dem kaschauer Bildhauer für die inneren Einrichtungen der Catehdral Kirche sind bezahlet – 743 f / 2o Dem Neustädler Stein-Mitzer samt der fuhr – 800 f / 3o dem Mahler – 300 f / 4to dem Vergolder – 860 f” ÖStA HKA, Kam. Ung. RNr 726. Fasc. 33/3, nr. 6 ex anno 1780. fol. 368 r. Az itt szereplő kassai szobrász Johann Feckkel lehet azonos, aki ekkor a püspöki trónon dolgozott (Függelék 4.), és talán a festőnek és az aranyozónak szóló kifizetések a templomban végzett munkák költségei lehetnek.

100 DAZO fond 151. opisz 25. no 203. fol. 8r.

fejezni freskót, s valószínűleg ezért ő nyerhette el a megbízást. A mű 1782-es befejezését erősítheti meg, hogy ebben az évben eladták a Tritina után hátramaradt festékeket is,¹⁰¹ amelyek valószínűleg éppen a falképek éppen ekkor történt befejezése miatt válhattak feleslegessé. A homonnai Csákykastélyban ezekben az években készült el több terem máig fönmaradt, királyportrékat és az uralkodót dicsőítő gazdag képi programmal bíró festése, amelynek alkotójáról egyelőre nem tudunk semmit. Elképzelhető, hogy a későbbi kutatás Hirschlinger szerepét is tudja majd tisztázni a Csáky-rezidencia falképeinek megvalósításában.

Az ungvári szentély festése ún. quadratura festés, amely alapvetően dekoratív, építészeti elemeket idéző formákból áll (24–25. kép). A mennyezet középső szakaszában megnyílik az ég, felhők között Isten-szem tűnik föl, amelyet Szent-Szent-Szent ószláv felirat és puttófejek öveznek. Hasonló kompozíció kapott helyet néhány évtizeddel korábban a máriapócsi templom szentélyében is.¹⁰² A fiókos dongaboltozat haránt irányú ívmezőiben, a kör alakú, festett nyílásokon keresztül szintén az ég látszik. Az oratóriumablakok fölé helyezett, ülő evangélista portréknak, illetve a két sekrestyeajtó és a két vakív fölé helyezett, az ószövetségi áldozatokra utaló szimbólumoknak talán van barokk kori előzménye, mai formájukban a Vidra-féle, illetve az 1939-es, Boksay József által vezetett nagy átalakítás eredményei lehetnek. A szentély végfalán nyíló két félköríves ablak között és a közep-tengelyben található körablak alatt egy dekoratív virágváza kapott helyet, amely talán az első rétegekhez tartozik. Az oltár mögötti félköríves mélyedésben áll a püspöki trón, amely mögött oszlopokból, párkányokból kombinált, festett látszat architektúra van. Ennek kora szintén nem állapítható meg pontosan, inkább 19. századi munkának tűnik. Összességében azért elmondható, hogy a szentély mennyezetének, illetve végfalának a főbb elemei még a 18. századra vezethetőek vissza.

Érdekes, hogy az ikonosztázion hátfala, amely a szerkezet nagy részét eltakaró deszkázat, szintén díszítőfestést kapott. A királyi ajtó fölötti festett kartus szerint az ikonosztáziont Popovics Vazul püspök idejében újították meg, Vidra Ferdinánd vezetésével, 1858-ban. Csak alapos restaurátori vizsgálat tudná kideríteni, hogy ennek a díszítőfestésnek vannak-e barokk kori előzményei.

Különös, hogy a falfestés semmilyen kapcsolatot nem mutat a bizánci tradícióval. Úgy tűnik, hogy a 18. század közepén a máriapócsi temp-

101 Az 1782-es bevételek között: „13o Joanni Godefrido Lorberor quaestori, et civi cassoviensi pro coloribus per defunctum Andream Tertina pro pictura fresco acceptis – 40 Rfl 58 xt.” DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 13v.

102 TERDIK SZILVESZTER: „A máriapócsi kegytemplom építésére és belső díszítésére vonatkozó, eddig ismeretlen források”, in: *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* L. (2008), 529–530.

lom falainak festéséhez sem találtak olyan mestert, aki a bizánci templom képi rendszerét át tudta volna ültetni a nagyszabású barokk templomokba. Noha a bizánci templom ikonográfiai programja a fatemplomokban még a 19. század első felében is továbbélt, a barokk kőtemplomok közül szinte sehol nem valósult meg. Elképzelhető, hogy a hagyományos technikákkal dolgozó, konzervatív kismesterek, akik ezt a képi hagyományt jól ismerték, nem is tudtak vállalkozni a nagyszabású falfelületek pingálására, bár mint láttuk, Spalinszky nem riadt vissza falképek festésétől sem.

A bizánci rítus megkívánta különböző mobilikonok alkalmazását is. 1781-ben Spalinszky Mihály festette meg a plascenyicát, amelyet a szentsírban, illetve a húsvéti időben az oltáron szokás használni (6 rajnai forintot kapott érte).¹⁰³ 1785-ben a 12 ünnep ikonjáért és a két előkészületi oltár javításáért fizettek összesen 50 rajnai forintot egy név szerint meg nem nevezett festőnek.¹⁰⁴ Az ünnepikonok minden bizonnyal csókolóikonok lehettek, amelyeket a hajóban tettek ki a hívek számára. Ezekről a leltár is megemlékezett (Függelék 5., 123. tétel, 13 darabot említ, talán a Spalinszky által korábban festett Feltámadás-képet is ide számították). Az ikonok kapcsán a számadásban emlegetett munkácsi festő talán Spalinszky Mihállyal lehet azonos, ha már az előkészítők javítását is erre a mesterre bízták, feltételezhető, hogy korábban ő festette ezeket is. Bár megjegyzendő, hogy ebben az időszakban Tádé is a munkácsi kolostorban élt, akár őt is lehetne munkácsi festőként azonosítani.¹⁰⁵ A szóban forgó ikonok sajnos nem maradtak ránk, így a kérdést újabb és pontosabb levéltári adatok hiányában nem lehet eldönteni.

A hajó új berendezése

A hajó terét is át kellett alakítani a székesegyház funkcióinak megfelelően. A hosszú, latin típusú, térdeplős padok számát csökkentették, a hajó szentély felé eső részéből teljesen eltávolították.

Székesegyházhoz illően, püspöki trónra is szükség volt, amelynek elkészítésére 1779. december 17-én, Johann Feckkel szerződtek (Függelék 4.).¹⁰⁶ A jobb oldalra, az ikonosztázionhoz legközelebb eső pillér elé helyezték el a trónt, amely jelenleg egy három lépcsőfokkal kiképzett dobogóra helyezett, díszes barokk karosszék. A háttámlára Krisztust, mint nagy főpapot festették (26. kép), amelynek faragott keretén a püspöki jelvények is föltűnnek (kétágú gyertyatartó, illetve pásztorbot). A trón fölötti baldachin

103 Lásd 64. jegyzet, illetve: DAZO fond 151. opisz 25. no 203. fol. 8r.

104 1785: „14o Pictori Munkaciensi pro depictis 12 festivalibus Imaginibus, et reparatione utriusque Prothesis – 50 Rfl.” DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 13r.

105 Bazilita Rend káptalani jegyzőkönyve 1784., de 1789-ben is itt élt még Nagy Szent Bazil Rend Máriapócsi Levéltára.

106 DAZO fond 151. opisz 1. no 2762. fol. 3r

négy volutából áll, amelyek egy rokokó vázát tartanak, a baldachin párkányán Bacszinsky címere is helyet kapott (fekvő holdsarlón álló nyíl és két csillag, a pajzs fölötti kalappal).

A trónnal szemben állították föl a szószéket, amely szintén Johann Feck munkája lehet. Valószínűleg a jezsuiták idejéből származó építményt váltotta föl, bár erre vonatkozó biztos adattal nem rendelkezünk. Az emelvény formája szokatlan, mivel a megszokott barokk szószékekkel ellentétben nincs kosara, hanem öt lépcsőfok vezet föl egy szépen faragott korláttal ellátott emelvényre. A szószék hátfalán Szt. Pál apostol képe látható (27. kép), keretén a trikérion és dikérion, mint további püspöki jelvények, látszanak. Hangvetőjének formája szinte a trón baldachinjával egyezik, de a két középső voluta között kettős kereszt tűnik föl, a párkányról pedig a püspöki rend jelvénye, az omoforion két szára ereszkedik alá.

A szószék és a püspöki trón aranyozásáért a székesegyházi számadások szerint 1786/87-ben fizettek a koncházai jövedelemből Venczeslaus Viller aranyozó mesternek 450 rajnai forintot.¹⁰⁷ Viller csak 1790. augusztus 18-án nyert Kassán polgárjogot, a csehországi Policskából származott,¹⁰⁸ hogy pontosan mikor érkezett Magyarországra, nem lehet tudni. Néhány évvel korábban Ungváron még Wenzel Wellerovszkynak fizettek a számadáskönyv tanúsága szerint, akinek a neve ugyanitt Villerovszky formában is szerepelt.¹⁰⁹ A mesterváltás oka egyelőre nem ismert.

Két év múlva szintén a koncházai jövedelmekből fizettek ki két festményt: az egyik Szent Pált, a másik az Üdvözítőt ábrázolta, előbbiért 27, utóbbiért 35 rajnai forintot.¹¹⁰ A számadáskönyv egy közelebbről meg nem nevezett pócsi festőt említ. A „pócsi” festő olvastán Spalinszky Mihály vagy Tádé neve merül föl először, mivel Mihály 1785-ben valóban a pócsi ikonosztázion, két évvel később pedig a szószék képeinek megfestésére szerződött, illetve készített árajánlatot.¹¹¹ Persze egyáltalán nem biztos, hogy még az évtized végén is ezzel a munkával foglalatzkodott, mint aho-

107 „140 Ex redivibus possessionis Konczháza Inauratori Venczelsao Viller pro inauratione Eppalis Throni, et Concinatoriae Cathedrae in supplementum Dotis Eccae annuorum Rh. flor. 517 xr 15 ½ pro istic nno tenore quietantiarum ejusdem inauratoris sub littera A. et B. persoluti habentur – 450 fl 41 xr.” DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 18v. Az itt hivatkozott nyugtákat egyelőre nem ismerjük.

108 KEMÉNY LAJOS: „Adatok művészetünk történetéhez. Kassán polgárjogot nyert művészek”, in: *Művészet* 12. (1913), 281.

109 Ő 1780/81-ben valószínűleg még az ikonosztázion vagy az oltárok aranyozásáért kapott további összegeket (160 és 140 rajnai forintokat) a szerződések szerint. DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 6r és fol. 8v.

110 1789/90: „80 (...) Item Pocsensi Pictori pro duabus imaginibus, S. Pauli nempe, et Salvatoris Rh fl 27 insimul autem fol. 35 xr 30 ad rationem Dotis Ecclesiae annuorum Rh flrum 517 xr 16 ½ vigore quietantia sub uno eodem depuncti.” DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 22r.

111 PUSKÁS BERNADETT: *op. cit.* (2008), 187–188.

gyan az sem, hogy folyamatosan Pócson tartózkodott volna. Nem tudjuk, hol volt az állandó lakhelye, feltételezhetően Munkácson élt. Tádéről a baziliták káptalani jegyzőkönyvéből tudható, hogy 1789-ben a munkácsi Szt. Miklós-kolostorban tartózkodott – egyébként ekkor nevezi először pictornak a jegyzőkönyv –, a következő káptalan idején, 1792-ben pedig már Krasznibródon élt. Ami érdekesebb, hogy a pócsi monostorban 1789-ben említenek egy másik bazilita festőt (*Pictor*), D. Barsonuphius Laucsákot, akinek a neve három évvel később ugyancsak a máriapócsi kolostor tagjai között tűnik föl mint diakónus (de többé nem is szerepel).¹¹² Róla és művészetéről nem tudunk semmit, ezért hipotézisként megfontolható, hogy vajon Laucsáknak lehetett-e köze a két ungvári festményhez. Spalinszky Mihály utolsó ismert pócsi megbízásával kapcsolatban ugyanis van egy furcsaság: árajánlatában a szószék öt megfestendő képéről ír (Keresztelő Szt. János és a négy evangélista), de a hangvető hátfalára végül Szt. Pál képe készült el, amelyet mostanában tisztítottak meg a restaurátorok, és stíluskritikai megfontolások után egyértelművé vált, hogy ez a kép a 18. század utolsó negyedében készülhetett.¹¹³ Elképzelhető, hogy Spalinszkynek a szószék festésére benyújtott latin nyelvű költségvetésében fölvezetett munka, amelyet a megrendelő a szerződés végén olvasható feljegyzés szerint ugyan elfogadott,¹¹⁴ mégsem valósult meg. Spalinszky Mihály 1787-ben egyébként a tokaji ikonosztázion festésével volt elfoglalva, az egyik ottani apostolkép hátoldalán olvasható felirat szerint.¹¹⁵ A máriapócsi és az ungvári Szt. Pál apostol kép között viszont szoros stílári rokonság érezhető, különösen az érzékenyen megfestett háttér és a táj növényei közötti kapcsolat föltűnő, ezért az sem zárható ki, hogy valójában Laucsák kapta meg végül ezeket a megbízásokat mind a két helyen. Ha ez így van, akkor az is biztos, hogy Laucsák művészete a Spalinszkyak művészetétől függött. További aprólékosabb stíluskritikai vizsgálatnak kell még kiderítenie, hogy az ungvári Szt. Pál s a püspöki trón Trónon ülő Krisztus főpapja milyen viszonyban áll a Spalinszkyaknak attribuíható művekkel.

A szentélyhez legközelebb eső két oldalkápolna nyugati fala előtt katonoki stallumokat is elhelyeztek, négy-négy férőhelyeset, amelyek támlái ívesek, a betétekben igényes, rokokó jellegű ornamentális faragással ellátva.¹¹⁶ A római katolikus püspökségek mintájára a Munkácsi Egyházmegye

112 A káptalani jegyzőkönyvek: Nagy Szent Bazil Rend Máriapócsi Levéltára (jelzet nélkül).

113 TERDIK: *op. cit.* (2011), 49., 39. kép.

114 1787. április 10-én írta alá Gergelyfy József Spalinszky költségvetését, s vállalja, hogy a kért járandóságokat a munka során esetlegesen beálló nehézségek ellenére is fizetni fogja. Gergelyfy talán helyi nemes lehetett (mivel ilyen nevű család a 19. században biztosan élt Pócson), titulusát nem írja.

115 PUSKÁS BERNADETT: *op. cit.* (2008), 189.

116 Daniel Drezmer lakatosmunkákat végzett a stallumokon. ÖStA HKA, Kam. Ung. RNr 728. Fasc. 33/3, nr. 128 ex anno 1781. fol. 54. Másolata: MTA Kézirattár MS

kanonoki testületét 1771-ben kezdték szervezni, eredetileg hét taggal. Az első kanonokokat Mária Terézia 1776-ban nevezte ki, jövedelmeiket is ekkor szabályozta,¹¹⁷ Ekkor már nyilvánvaló lehetett az az igény, hogy a templomban számukra is kell megfelelő helyet biztosítani.

Bacsinszky a mellékoltárok „szobortalanítását” is elvégezte, a képeket is kicserélték, valószínűleg Spalinszky Mihály munkáira. A mellékoltárok megőrzése már olyan latinizációként értelmezhető, amely Galíciában nagyon elterjedt volt, Magyarországon ekkoriban még valószínűleg csak a munkácsi bazilita, illetve a pócsi kegytemplomban álltak mellékoltárok. Az ungvári templomban jelenleg három oltárnak van barokk oltárképe: a bal oldali középső kápolnában a Keresztre feszítés (28. kép), a bejáratától számított bal oldali első kápolnában Szent András (Bacsinszky védőszentje, 1778-as évszámmal), és a jobb oldali első kápolnában Keresztelő Szent János.¹¹⁸ Az oromzati képek viszont ezeknél is 19. századi munkák, stílusuk alapján az egyházmegyei festő, Vidra Ferdinánd műveinek tűnnek.¹¹⁹ A többi három mellékoltár közül a két első (bal oldalon Jézus Szíve, jobb oldalon Szent József) a 20. század első feléből származó alkotások lehetnek, míg a jobb oldali középső Mária-oltár felépítménye talán őriz barokk elemeket, de a képek itt is újak (Boksayé a főkép). Elképzelhető, hogy a két első oldalkápolna mellékoltárát Bacsinszky püspök teljesen eltávolította, és ezért nincsenek ma már eredeti barokk elemeik. A számadáskönyvekből ugyanis úgy tűnik, hogy alapvetően a főoltárral és négy mellékoltárral számoltak, hiszen Spalinszky Mihálytól is csak a fő- és négy mellékoltár számára rendeltek antependiumot.¹²⁰ 1781-ben Zavalinszky Miklós asztalosnak öt fakeresztért fizettek 2 rajnai forintot és 30 krajcárt, majd nem sokkal később Spalinszky Mihálynak fizettek szinte ugyanennyit öt kereszt festéséért.¹²¹ Feltételezem, hogy a bizánci oltár elengedhetetlen felszerelési tárgyát képező papi kézi keresztokról van itt szó, amelyek a későbbi leltárban említett hat fakeresztel lehetnek azonosak (Függelék 5., 122. tétel). A 18. század-

10.794/4. Idézve a 74. jegyzetben.

117 HODINKA: *op. cit.* 708–711. A munkácsi káptalan statútuma is fennmaradt, amelyik az egyik első, bizánci rítusú kanonoki statútum. Szövegét kiadta: PAPP GYÖRGY: *A munkácsi egyházmegye székeskáptalanjának statútumai*, Ungvár 1942.

118 PUSKÁS BERNADETT: *op. cit.* (2008), 209. 198–199. (Szt. András-, ill. Keresztre feszítés oltár)

119 Keresztre feszítés felett Mária oltalma, Szt. András felett a Tanítványok szétoszlása, a Keresztelő felett Zakariás látomása a templomban.

120 Lásd 64. jegyzet.

121 DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 8v, fol. 11r (34. és 42. tétel) Spalinszkynek az öt kereszt árának átvételekor írt nyugtája is fennmaradt, amelyet egy szláv nyelvű nyugta is megelőz. Ebben az áll, hogy a csizmadia házát bérlő Áron zsidónak is megfizette a tartozását (DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 1v.). A latin betűs szláv szöveg fordításáért Kárpáti László muzeológusnak tartozom köszönettel.

ban a két első kápolnában a kanonoki stallumokon kívül kántorszékek is állhattak, hiszen a templomnak a számadások szerint két állandó, egy első és egy másodkántora volt. Ha ez a feltételezés helytálló, akkor a két első kápolnát szabályos klirosszá, kántorhellyé alakították, ahol egyébként a kanonokok is tartózkodtak. Az első mellékoltár eltávolítását erősítheti meg az az adat is, amelyben a Szent István-képet már oltártól függetlenül említik Nepomuki Szt. Jánoséval együtt (Függelék 5.),¹²² bár az utóbbi oltár túlélte a változásokat, helyére csak más kép kerülhetett (vagy Szt. András vagy Keresztelő Szt. János).

Valószínűleg a mellékoltárookra kerültek azok a felújított gyertyatartók, amelyekért egy helyi ötvösnek fizettek, aki talán azzal a zsidó Dávid ötvössel lehet azonos, aki 1789/90-ben a templom mécsesének ezüstözéséért kapta meg járandóságát.¹²³

Bacsinszky a szobrok alkalmazását a bizánci rítustól idegennek tartotta. Ez azért is figyelemre méltó, mert egyik elődje, Olsavszky Mihály Manuel megengedőbbnek mutatkozott a szobrokkal szemben. Szülőfalujába, Nagyolsvára (Olsavica) olyan oltárt állíttatott, amelynek oromzatát szobrok díszítik,¹²⁴ vagy amikor a máriapócsi kegytemplomban a Szent Keresztoltárt tervezték, a szobrok és képek alkalmazása egyformán lehetséges alternatívának tűnt számára, igaz, végül az utóbbiak mellett döntöttek,¹²⁵ a szószék hangvetőjére viszont Szt. Mihály szobrát állították. Bacsinszkyval szemben az ungvári szobrok eltávolítása később támadási ponttá válhatott: a miskolc-mindszenti római katolikus plébános új képrombolónak bélyegezte a munkácsi püspököt, és ezt tekintette az egyik nyomós érvek abban a leiratában, amelyben azt indokolta, hogy miért nem szabad átadni a görögöknek a mindszenti latin templomot, félőnek tartotta ugyanis, hogy az ottani szobrok az ungváriakhoz hasonló sorsra jutnak.¹²⁶

122 DAZO fond 151. opisz 1. no 2639.

123 DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 22v. 1788-ban Ungváron egy David Künstler nevű ötvöst írtak össze, de az ő neve mellett nem szerepel a „Jude” jelző, hanem a fölötte szereplő Salamon Preisz nevével jegyzik föl származását. MIHALIK: *op. cit.* 266.

124 TERDIK SZILVESZTER: „A pócsi Szűzanya kegyképének másolatai”, in: IVANCSÓ ISTVÁN (Szerk.): *„Téged jöttünk köszönteni” Máriapócs, 2005. november 21–22. A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga.* Nyíregyháza 2005, 52–53., 4.

125 Az oltár állításának pontos dátuma nem ismert, Jámborszky János 1747-ben azt írja Olsavszky püspöknek (júl. 25.), hogy a nemrégén Pócson járt Splényi Gábor arról érdeklődött, hogy a püspök eldöntötte-e már, vajon festett vagy faragott díszítést kap-e a Szent Keresztoltár. Azt is ajánlja, hogy akár Kassán, akár Egerben készül, szívesen segít a megvalósításban (DAZO fond 151, opisz 1. no 998.). 1752. március 3-án Splényi írt Olsavszkynak, hogy a Szent Keresztoltáron a kívánt változtatásokat nem teheti meg, mivel a mester Eperjesen már dolgozik rajta (Nagy Szent Bazil Rend Máriapócsi Levéltára, jelzet nélkül).

126 BAÁN ISTVÁN: „Ortodoxok és görög katolikusok Miskolcon a XVIII. században”,

A szobrok mellett az orgona is áldozatul esett a rítus szerinti átalakításnak. 1776. december 7-én Kállay József fordult Bacsinszkyhez, egy oltárt kérve az épülő nagykállói templom számára. Majd azt is megjegyzi, hogy a „heverőben lévő orgonácskát” is szívesen venné.¹²⁷ Az ügy eredményéről nem tudunk semmit, azt sem, hogy végül az orgonát hová szállították. Bacsinszky ebben az esetben – akárcsak a szobrokkal kapcsolatban – a galíciai gyakorlattal ellentétes álláspontot képviselt, mivel ekkoriban a Kárpátok túloldalán, különösen a bazilita kolostorokban, nem voltak ritkák a zenekari kísérettel előadott szertartások sem.¹²⁸

in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1997/1–2, 16. Bacsinszky pl. a velejtei híveknek is megtiltotta, hogy egy Mária-szobrot állítsanak be a templomukba. TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése, és a rítusnak módja szerint”. *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, (Collectanea Athanasiana I/5.) *Nyíregyháza 2011*, 67.

127 „Ű. Méltóságos Püspök, Nekem Nagy Jó Méltóságos Uram / Fel tet szándékom volt, régen Nacsádot alázatos levelemmel Bécsben is meg keresném, De sokféle hírek hallása tartoztatot, bizonyos hol léte felől Nacságodnak, mivel majd minden nap várták vissza térését, akartam volna alkalmatlankodni, és egyszersmind instálni Nacsádot, meg értvén bizonyosan hogy Felséges Aszszonyunk kegyelmébül az ungvári jesoviták Colegiomát templomostul a' Méltóságos Úrnak által adta, gondolván egész dispositioval, ugy azon templombul egy oltárt instáltam volna a' mostan építendő Kállay templomban, a' kihez magam kölcséggel fogtam, mely iránt sokszor emlékeztem az orosz unitus plébánussal, a' ki szinte tegnap jelentette, a' Méltóságos Úr szerencsés haza érkezését (kin szívembül örvendek), aszt is hogy jelentette a' Méltóságos Úrnak kívánságomat, kire méltoztatot mondani, hogy nincsen a' Nacsád egész dispositiojában az oltárokat másoknak ki adni, hanem ő Felségét kellek az iránt meg keresni, a' béli tanácsát és utasítását a' Méltóságos Úrnak alázatosan köszönöm, de eő Felségehez én haszontalan folyamodom, mert ot ismeretes familiám, aszt a' resolutiot venném, hogy ki telhetik a' familiámtul, de a' valóságát a' dolognak (fol. 15v.) Dolognak ő Felsége eleibe nem terjeszthetem Familiám kissebsége nélkül, mivel a' templom építésében, a' Familia semmiben sem conlaurál (?), kirül a' Méltóságos Úrnak is, bővebben elő számlálni a dologot nem kívánom, mivel iteletet vehetnék iránta, hanem még is folyamodom Nacsás kegyességéhez, ha ebben segíteni méltóztatna, tudom aszt a' Méltóságos Úr egy levele által maga részire, úgy ki nyerné, hogy maga azon templomra ajándékozhatná, Isten Dicsőségére, kivált ha azon orgonácskával, ki ot heverőben vagon, familiám, dekiváltképpen én Nacsád kegyességétt örökösen meghálálni kívánom, mely bátorságomrul alázatosan engedelmet kérek, ugy magamat grátiájában ajánlom és maradok. / A Méltóságos úrnak. / Oross 7ma xbris 1776. / Alázatos szolgálja Kállay Jóseff mp” DAZO fond 151. opisz 1. no 2531, fol. 15r.

128 A munkácsi egyházmegyei levéltárban maradt fönön egy beszámoló Blazsovszky György 1738-ban, az unvi bazilita kolostorban végzett püspökké szenteléséről, amelyben a szertartás zenekari kíséretét is kiemelték. DAZO fond 151. opisz 1. no 584. A szövegét kiadta: [Lucskay Mihály] MICHAEL LUTSKAY: „Historia Carpatho-Ruthenorum. Sacra, et Civilis, antiqua et recens usque ad praesens tempus. Ex probatissimis authoribus Diplomatis Regiis, et Documentis Archivi Episcopalis Dioecesis Munkacsensis elaborata”, in: *Науковий збірник музею української культури в*

A hajónak a 18. században még nemigen volt festése, csak a diadalív külső oldalát díszítették az ikonosztáziont keretező, pilaszterekből és virágfüzerekből képzett ornamentikával, amely ma is létezik. A hajó fiókos dongaboltozata ekkoriban egyszerűen csak fehérre lehetett meszelve. Az oldalkápolnák festéséről sincs tudomásunk. A hajó mennyezetét először Vidra Ferdinánd festette ki 1856-ban,¹²⁹ amelyet aztán Boksay József képe váltott föl 1939-ben.¹³⁰

A székesegyházzá alakítás folyamán létrejött enteriőr valóban fölülmúlta a jezsuita korszakban kialakított belsőt. A hajó végében aranyban és fényben ragyogó ikonosztázion sokkal monumentálisabb, mint az egykori főoltár. Hatását csak fokozhatták a hajóban megjelenő egyéb, új berendezési tárgyak is (szószék és püspöki trón). A hajó boltozatának festetlensége nem biztos, hogy csak a pénzhiánnyal magyarázható. Elképzelhető, hogy mivel a hajó közvetlenül nem, csak az oldalkápolnákon, illetve az oratóriumok ablakain keresztül kapott fényt, a fehér mennyezetnek tudatos szerepet szántak abban, hogy az ikonosztázion a fehérről visszaverődő fénysugarak segítségével még inkább ragyoghasson.

A templom külső átalakítása

A templom átalakítása nemcsak a belsőt, hanem a külsőt is érintette. Az építkezést minden bizonnyal az a Lorenz Lander kamarai építész irányíthatta, aki a jezsuita konventet püspöki palotává alakította.¹³¹ A külső nem szenvedett nagyobb léptékű átalakítást, csak néhány elemmel igyekeztek az épületet monumentálisabbá alakítani. A főbejárat elé négy, kompozit fejezetű oszlop alkalmazásával portikuszt építettek. Van olyan 19. századi ábrázolás, amely azt sugallja, hogy egy erkélyt alakítottak ki a portikusz tejetén,¹³² de a 19. századi átépítést megelőző felmérési rajz szerint a főbejárat

Свѣдѣннѣ 16., Prešov 1990, 239–242.

129 TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése, és a rítusnak módja szerint.” *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, Nyíregyháza 2011, 74.

130 Bár úgy tűnik, hogy eredetileg restaurálásról lett volna szó, végül teljes átfestéshez vezetett. A munkáról így írtak 1943-ban: „1939-ben államköltségen történt a Felvidékkel hazánkhoz visszatért ungvári g.k. székesegyháznak restaurálása a Műemlékek Országos Bizottságának felügyelete alatt. Ekkor a szentélyben lévő barokk freskókat s a főhajóban lévő, Vidra Ferdinándtól festett mennyezetképet is megtisztította és konzerválta egy helybeli templomfestő iparművész.” SZENTIVÁNYI GYULA: „Falkép-restaurálások” in: *Szépművészet* 1943, 10.

131 Lorenz Lander kamarai építész volt, ő készített először templomépítéshez tőpusterveket a Munkácsi Egyházmegye számára 1779-ben. Tevékenységéről a korábbi szakirodalommal: TERDIK SZILVESZTER: „Újabb eredmények a Munkácsi Egyházmegye művészetének föltérképezésében”, in: *Athanasiana* 30. (2009), 130.

132 Vasárnapi Ujság 10. (1863), 19. sz. NAGY MIKLÓS (szerk.): *Magyarország képeiben. Honismertető album II.* Pest, 1868, 383.

fölött három ablak nyílt, a középső szélesebb volt a két szélsőnél, amelyek egyenesen, ez pedig szegmensívvel záródott (29. kép),¹³³ ezért a portikusz párkánya fölött megjelenő ballusztrádot csak díszítőelemként értelmezhetjük. A bejárati kapu fölött 1780-ban egy márványtáblát is elhelyeztek, amelyen az építés, az átadás és az újraszentelés időpontjait örökítették meg (30. kép). Ezt a feliratot Spalinszky ki is aranyozta 10 rajnai forintért, majd újrifestette a toronyóra számlapjait is.¹³⁴ Az 1876-ban és 1877-ben a Vallásalap támogatásával zajló átépítések folyamán,¹³⁵ amikor a székesegyház elnyerte jelenlegi külső formáját (31. kép), ezt a barokk portikuszt is lebontották: a négy oszlopát valószínűleg a templomtól délre álló szekérbejáró kapu két oldalára helyezték (32. kép), a főbejárat fölötti márványtáblát a szentély külső, keleti falán, a kriptalejárat fölé rakták át.¹³⁶ Még a jezsuiták építették a szentély tetején magasodó kis huszártornyot, amelyet 1814-ben is rendszeresen megújítottak,¹³⁷ de ma már nem létezik, formája csak a barokk kori rajzokon tanulmányozható. Minden bizonnyal még Bacsinszky idejében kerültek a templom tornyaira és a hajó timpanonjára a hármas keresztek, amelyek közül egynek a töredékei ma is megtalálhatóak a kriptában (33. kép), felhelyezésük az átalakítási munkálatok megkoronázását jelenthették.

4. Epilógus

Nem lehet tudni, Bacsinszky mi alapján válogatta a munkálatok során foglalkoztatott művészeket, mestereket. Valószínű, hogy a kamarai ad-

133 DAZO fond 151. opisz 15. no 2307.

134 DAZO fond 151. opisz 25. no 172. fol. 8v (21. és 22. tétel, az utóbbiért 12 rajnai forintot kapott).

135 A székesegyház újjáépítéséről részletesebben ír, és a két torony gombjaiba elhelyezett feliratok szövegét közli: *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis ad annum Domini 1878*. Ungvarini, 1878, 12–15. A bal oldali toronygomb felirata szerint a terveket Lukse-Fábry Béla építész, a közlekedésügyi minisztérium mérnöke készítette, és munkatársai voltak Wirth Ferenc budapesti, ill. Major József munkácsi építőmesterek.

136 A felirat: „Josephi II. Romanorum Imperatoris augusto favore / Mariae Theresiae Reginae Apostolicae Munificio aere / Andreae I. Munkacsiensium Praesulis pontificali prece / Sacra haec S. Crucis Aedes pro graeci titus Catholicis. / Annis MDCCLXXV donata / MDCLXXIX. Ornata / MDCCLXXX. Die XV. Octobris consecrata est.” *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis ad annum Domini 1876*, Ungvarini 1876, 11. Ezt és a homlokzatot díszítő további feliratokat közölt még: MÉSZÁROS KÁROLY: *Ungvár története, a legrégebb időktől máig*, Pest 1861, 65–66.

137 *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis ad annum Domini 1878*, Ungvarini 1878, 15.

minisztráció ajánlhatta a püspök figyelmébe az északkelet-magyarországi városokban tevékenykedő mestereket. Nyilván fontos szempont lehetett a költséghatékonyság, ezért nem nagyon nyílt mód arra, hogy távolabbi, pozsonyi vagy bécsi művészeket is invitáljanak. Noha Bacsinszky az átalakítást megelőző években sokszor megfordult a császárvárosban is, nem nagyon fogható meg, hogy milyen hatást gyakoroltak rá az ott látottak.

A templom átalakítását végigkísérve néhány következtetés levonható a megrendelő püspök saját elképzeléseiről is. Úgy tűnik, hogy több ponton következetesen ragaszkodott a bizánci hagyományokhoz, még akkor is, ha a galíciai gyakorlat és talán elődei hozzáállása mást sugallt (szobrok, orgona kérdése), más esetben viszont már engedett a latinizáló gyakorlatnak is, amikor a mellékoltárokat, a latin típusú padok egy részét megtartotta, a főoltár felszerelését a Tridentinum liturgikus előírásainak figyelembevételével alakította ki. Az ikonosztázion esetében ragaszkodott a régióban már megszilárdult szerkezeti formához, képi programhoz, a képek festéséhez is saját, görögkatolikus festőt kért föl, valószínűleg éppen a hagyományok tisztasága megőrzése céljából, de a faragványok stílusa semmiben sem különbözik a korszakra jellemző, bár talán már kicsit korszerűtlennek is ható rokokó művészetétől. A falfestés esetében már semmi nyoma nincs a bizánci templomokra jellemző képi programnak. A bizánci liturgiához való alkalmazkodást a templom tere, mint már meglévő adottság, biztosan erősen befolyásolta, de jól látható, hogy Bacsinszky következetesen törekedett arra, hogy a bizánci rítus igényei lehetőleg az adott keretek között is több ponton érvényesüljenek.

A templom átalakítási munkáinak nagyobb részével 1780-ra már el is készültek, a fölszentelésére október 15-én, Mária Terézia neve napján került sor, nyilván az uralkodó nagylelkű támogatásáért érzett hála egyértelmű kifejezése miatt. A beteg királynő személyesen már nem lehetett jelen, őt gróf Andrássy István királyi biztos képviselte. Bacsinszky a szentelésen tartott beszédében hosszan sorolja föl a királynő adományait, amelyekkel püspökségét segítette, majd így folytatja:

„amidőn magának ezen székesegyháznak és benne a fejedelmi berendezésnek fenséges ajándékát nézem, meggondolom, hogy a leghálátlanabb balandó lennék, ha az oly nagy kegyességet dicsőítő sorában a (...) legelsőnek lenni nem törekedném (...) ha a valósággal nagy Mária Teréziában nem csak úrnőt és pártfogót, mint mások, hanem bizonyos értelemben igazi anyát, ki az orosz népet bizonyos tekintetben újjászülte és hogy úgy mondjam, a nem létezőnek létet adott, nem ismerném el, nem tisztelném, nem hirdetném. Elismerem, tiszteltem és hirdetem.”¹³⁸

138 Zsatkovics Kálmán fordítása. *Görög Katolikus Hírlap* 1904. 28. sz. 7., 29. sz. 7.

Bacsinszky lelkesedése minden bizonnyal nem csupán retorikai túlzások halmaza, hiszen számos esetben valóban az uralkodó kegyének köszönhető, hogy egyházmegyéje építésén sikeresen fáradozott. Nincs ez másképpen a templom esetében sem. Megállapítható, hogy Bacsinszky az adott körülményekhez képest, ti. hogy meglehetősen takarékos költségvetéssel egy már meglévő épületet kellett átalakíttatnia, saját kora művészetének magas színvonalán álló berendezést tudott megvalósíttatni, amely alapvonaiban megfelelt a bizánci liturgikus hagyományoknak is.

Rövidítések

DAZO = Derzhahsky Arkhiv Zakarpatskoi Oblasty, Berehovo
(Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Részlege)

MTA = Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

ÖStA HKA = Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und
Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Wien

Függelék

1.

Bacsinszky András püspök és Franz Feck kassai fafaragó között létrejött szerződés az ungvári székesegyház új berendezési tárgyainak elkészítésére

DAZO Fond 151. Opisz 1. Nr 2533.

(Külzet:)

Contractus cum

Sculptore in Cathedrali Eccl[es]ia Unghvariensi, ut intus laboraturo – 27a xbris 1776.

(fol. 1r)

Anno 1776o die vero 27a mensis xbris initus habetur contractus inter Ill[ustrissim]um, ac Reverendissimum Dominum, Dominum Andream Bacsinszky Graeci-Ritus catholicorum Ep[iscop]um Munkaciensem parte ab una, et providum ac circumspectum Franciscum Feck civem, et sculptorem Magistrum Cassoviensem parte ab altera, virtute cujus mentionatus Magister ad sequentia semet in solidum obligat, et quidem:

1o Spondet et dimittit dictus sculptor: quod ad Ecclesiam cathedralem Unghvariensem ex bene siccis ligneis materialibus propriis juxta confectam, et praesentatam per se delineationem bemma vulgo inconostas dictum una cum interiore majore, ac duabus minoribus pro Prothasi servituris adlateralibus aris cum omnibus adpertinentiis, et signum: praeviam majorem aram cum tribus circa circum ducendis gradibus debite praeparare velit, et effective praeparaturus sit, huc accluso, et intellecto etiam labore arculary ad id operis sufficientis, servata quoad hujus structuram in universis suis partibus, imo emendata in sibi expositis proportione idque intra spatium unius anni, ita quidem: ut usque finem mensis julii 1777. prima contignatio usque ad apstolorum icones pictoris, et aurifabri labori praeparata consistat.

2o Cyrae in memorata delineatione expressatae manere quidem poterunt, ita tamen elaborandae venient, ne vel una corpus universum quoquo modo vitiet, et si in ornamentum majus quidpiam cyradarum addi potuerit, tales penes praeinsinuationem superaddi valeant.

3o Ligna pro universa structura ita disponet, ut nullibi molle lignum locum duri, sed nec durum mollis occupet spatium, unde ne fors seu firmitas structurae, seu pictura in futurum etiam vitari posset. Et siquidem:

4o haec neo-erigenda ara cum bemmata ex Clementissima Cae[sare]o-Regiae Munificentia erigenda veniat, ne quocunque demum modo tantae fundatricis clementissima resolutio vel minimum derogamen patiat, et pientissima intentio

suo frustretur desiderio generaliter obligat semet in solidum saepe memoratus sculptor, quod universum hunc laborem ita praeparare velit, ne in hoc sive in structura, seu in debita proportione, seu denique in ipsis materialibus vel minimus appareat defectus; secus universum hunc laborem, quemadmodum et rebonificationem anticipato levandae pecuniariae summae in collum suum retrudi, ac in complanationem hujus facultates suas, seu mobiles, sive immobiles Cassoviae, aut alibi habitas libere occupandas offert; quibus taliter stantibus, et debite intellectis, ac perfectis, ubi

(fol. 1v) ubi alte titulata Ill[ustrissi]ma D[omi]natio sua tam per se, quam etiam medio aliorum peritorum virorum proportionate ad munificentiam Cae[sare]o-Regiam opus hoc approbaverit;

5to Habiturus est idem magister in recompensationem promertae mercedis suae a parte Alte titulati, Ill[ustrissi]mi ac Re[vere]ndissimi Domini Ep[iscop]i petitos per se Mille quadringentos, id est 1400 Rh[enenses] fl[orenos] cum autem universum isthoc opus Magister nominatus Cassoviae praeparare velit, tenetur, ac sese obligat idem pro hujus delita et segura transpositione, excepta sola vecturali, quam Ill[ustrissi]mus D[omi]nus Ep[iscop]us procuranda assumit, occasione, omnes necessarios dispositiones, et collocationes praestare, ac facere. In quorum rob et firmamentum praesens contractus ab utrinque subscriptus signatum

Die, et anno, quibus supra Munkacsini

Andreas Bacszinsky m[anu] p[ropria]
Ep[iscop]us Munkacsiensis (pecsét)

Frantz Feck bidhauer
In Cashau (Pecsét)

(Később, más kéztől:)

Erga praesentum contractum levavit praeinsertus Magister Quingentos Rflos
Munkács 29a xbris 776
Idest 500 flo

(Később, más kéztől:)

Nach dem Kontrakt Meiners Bruders Frantz Feeg habe ich noch die ausgestandes 50 Rfl neheben, und zu gleich löblicher mich alle die Arbeit, die noch aus standig ist für eine Discretion von 30 dukaten richt(...) und recht zu vefertigen.

Johannes Feeck
Bildhauer in Caschau
Den 28 Augusti 1779.

2.

Bacsinszky András munkácsi püspök és Wenzel Vellerovszky kassai aranyozó szerződése

DAZO Fond 151. Opisz 1. Nr 2658.

(fol. 1r)

Anno 1778o die vero 19a mensis Martii initas habetur contractus inter Excellentissimum, Ill[ustrissim]um, ac R[everend]issim]um D[omi]num Dominum Andream Batsinszky Graeci Ritus Catholicorum Episcopum Munkatsiensem etc. etc. parte ab una, et providum, ac circumspectum Venceslaum Vellerovszky civem Cassoviensem, et inauratorem parte ab altera, virtute cujus mentionatus inaurator ad sequentia semet in solidum obligat; et quidem

Primo spondet, et promittit dictus inaurator, quod Cathedralis Ecclesiae Ungvariensis Bemma, seu Frontispicium, aram item magnam, ac duplicem prothesim, prout videlicet a sculptore cassoviensi Francisco Fek juxta ejusdem contractum aut jam praeparata sunt, aut successive praeparabantur, nitide et solide ad normam exhibita per se jam inaurae cyrae, et porcellenae inauraturus, ac respective incoloraturus sit.

Secundo obligat se inspecie, quod et colores speciales, quales videlicet ad laborem album porcellanae speciem repraesentantem requiruntur, et aurum singulare, et signanter ex fabrica budensi a Rfnis 4 in loco acceptarus, et adhibiturus sit, prout et:

Tertio quod eundem laborem si non privis, adminus 1a die appropinquantis mensis Majii inchoaturus, et intra decursum unius anni debite perfecturus sit.

Quarto quod de ejusdem laboris praemissa modalitate confecti per integrum triennium subsecuturum integritate, ac vivido splendore caveat, pro cujusmodi:

Quinto. Rite perficiendo labore habiturus est praenominatus inaurator in recompensationem mercedis suae et materialium procuracionem a parte Alte Tit[ulati] Excell[entissimi] Ill[ustrissimi] ac R[everend]issim]i D[omi]ni D[omi]ni Episcopi petitos, et accordatos bis mille Rfnos, id est 2000 Rfnos, ac praeterrea per decursum ejusdem (fol. 1v) ejusdem anni liberum quarterium, ea tamen cum conditione, et expressa cum declaratione, ut assignandae sibi D[omi]nus curam habere, tamque in statu integro conservare teneatur. In quorum majus robur et firmamentum praesens contractus ab utrinque subscriptus signatur Ungvarini, Anno et die ut supra

Andreas Ep[iscopu]s (Pecsét)

Wenzel Willerovszky
...Purgerlicher unt Golder (Pecsét)

Ich obergeshriben habe Empfangen auf dissen
Contract vier hundert gulden
id est R fl 400.

3.a

Bacsinszky András munkácsi püspök és Mathias de Bilges trieri festő szerződése az ungvári székesegyház szentélyfalképeinek befejezésére

DAZO Fond 151 Opisz 1 Nr 2658.

(fol. 3r) Contractus

Anno 1778o die vero 18a mensis Octobris inter Excellentissimum, Illustrissimum, ac Reverendissimum D[omi]num D[omi]num Andream Bacsinszky Graeci Ritus Catholicorum Episcopum Munkaciensem etc etc. parte ab una, et providum, ac circumspectum Mathiam de Bilges civem, et pictorem de civitate Trier parte ab altera celebratus habetur ejusmodi, vigore cujus praenominatus quidem Mathias de Bilges ad omnem illum laborem pictorium, qui per providum, ac circumspectum Andream Trtina aequae pictorem, et civem Eperjessensem in anno defluta mensis adhuc aprilis die 30a pactatus, ac subsequente etiam effective inchoatus, sed morte ejusdem interventa in imperfecto relictus est, omnino perficiendum ad fornix quippe cathedralis ecclesiae unghvariensis sanctuario incumbentem parietesque ad laterales inclusive cum arcu anteriori amboni respondente optice, seu opera fresco ita depingendos sese obligat, ut nontantum parietes per antelatum labori suo immortuum Andream Trtina nondum pictos ipse accurate juxta, ac eleganter depingere, sed etiam picturam ipsam jam praesistentem omni modo meliori emendare, ac perficere ad Gratosum Excellentissimi Domini pingi currantis placitum ad promptando, teneatur. Antelatas vero Excellentissimus, Ill[ustrissimus], Reverendus Dominus Episcopus pro hocce rite perficiendo labore imprimis quidem colores, quanti et quales latenus necessarii fuerint, propriis impensis administrandos, dein vero in recompensationem justae mercedis centum octuaginta id est 180. Rfnos omni absque defectu enumerando, ac denique liberum intra decursum laboris hujusce assignandum hospitium eidem (fol. 3v) eidem pictori gratiose applacdat. Signatum Unghvarini die mense et anno qui his supra

(Külzet:)

(fol. 4v) Contractus cum Pictore Mathia Bilges
19a Martii 1778.

3.b

Ugyanaz németül, ugyanott

(fol. 5r) Contract

Welcher zu Ende gesegten Jahr, und Monat zwischen mir Griechisch Katholischen Munkacser Bischofen Andreas Bacsinszky von einer, anderer Seits aber zwischen Matthias Bilges einen Bürger, und von der Stadt Trier gebürtigen Maler verabredter Massen geschlossen worden: Kraft dessen sich vorbenannter

Matthias Bilges vergschlichtet, daß Er alle die jenige Maler-Arbeit, welche von dem Andreas Trtina, der imgleichen ein Maler, und Bürger von Epeiesz ware, verflossenes Jahr den 30ten Tag im Monat April aufgenommen , und folgends auch wirklich angefangen, wegen seinen erfolgten Tode aber in unvollkommen Stande hinterlassen worden, allenthaben verrichten, und zwar jenes über dem Sanctuarium der Unghvarer Cathedral-Kirche befindliche Gewölb, und alle Seiten-Wände insgesamt, mit dem vorderen Bogen, welcher dem Bredigstuhl gleich stehet, optisch, oder in fresco vulgo abmalen wolle, daß Er nicht nur die Wände, welche von dem vorerweheten über seiner Arbeitverstorbebeb Andreas Trtina ungemalter hinterlassen auch daß schon sich befindliche Gemälde selbst auf mögliche Art zu verbessern, und zu Stande zu bringen, auch auf meinen Wohlgefallen einzurichten gehalten seyn solle.

Wogegen Selben Maler für solche zu verfertigende Arbeit alle dieserwegen Ihme nothwendige ..arben, auf meine eigene Unkosten einzuschaffen nachmals aber Selben zu seinen gerechten Zehn hundert achtzig , d. i. 180 dhgld ohne allen Abzug zug eben, und endlichen auf Ihme während solcher Arbeit freyn Wohnung einz ..raumen mich verwillige:

Sign. Unghvár den 18ten October 1778.

(Később, más kéztől)

Non terminato labore 23 may 779 praefatus pictor amandatus est

4.

Johann Feck szerződése a püspöki trón elkészítésére

DAZO Fond 151 Opisz 1 Nr 2762.

(fol. 3r) Kondracht

Zwischen her bieschofflichen Excelentz in Ungwar in die bischhofflichen kadettral kirche und dem hk bilthauer von kashau ein kondracht geschlossen worden, nemlich einen bischhofflichen Tron Sambt einer komtgeh vor 700 Rfl verausdirt worden lauth zezeichne den abris fleising aus zu verdigen bies ostern ein stuch sich verobligieret auf zu stellen ist es aber meglich so solle den hr bilthauer trochte alle zwey auf zu stellen oder das an der gegen teil auf die fl ..fensten feier täge verdieg zu werden.

Andreas Ep[isco]pus

Munkacsiensis

Sogesehen als 17

Vereber

Johannes Feeg

Empfomen auf diessen kondracht bilthauer in kaschau

Von eine hoch bischhofflichen exalentz

1779

Das auf gelt 200 fl den 17 telumber Johanne Teeg

(Külzet:)

Contractus

Cum Teck Cassoviens. Sculptore intuitu Throni Episcopalis 779 initus

Contractus cum sculptore 17a xbris 779.

5.

Az ungvári székesegyház fölszerelési tárgyainak inventáriuma, dátum nélkül (1796 után, 19. század eleje)

DAZO Fond 151 Opisz 1 Nr 2639.

(fol. 1r) Suppellex Ec[c]lesiae Cathedralis Unghvariensis argentea,

1o Crux argentea inaurata proportionis altioris supra Portas Regias sub vitro exposita – 1

2 Eidem ad lateratae Reliquiae Romanae per Augustissimam Fundatricem Ecclesiae huic donatae Thecis Hebamicis inclusae – 2

3 Calices argentei inaurati cum aequalibus patenulis, quorum unus effigie S. Joan. Nepumuceni insignitus, 5ve aequalis formae, ac tilem (?) ad Napkor Possessionem I.¹ Cottui Szabolcsiensis ingremiatam commodatus cum suis accessoriis, ac demum 1mo aequae cum patenula et stellulla argenteus inauratus ex remansa substantia pie denati Canonici Beregi M.² Varadinensis procuratus cum stellis 4or, Coclearibus itidem 4or – 8

4to Patenula minor aequae argentea inaurata pro Infirmis providendis – 1

5o Altera patenula mediocris cum operculo pro particulis Imae Eucharistiae cum coccelari pixidi accomodata argentea inaurata singula – 1

6to Ciborium quadratum in Tabernaculo pro conservanda SSmae³ Eucharistiae argenteum inauratum cum operculo – 1

7o Ureoli argentei cum adeos appertinenti pervicula in frustis – 3

8o Lanceo cum manubris argenteo inaurato – 1

9o Culter ordinarius ad Proscomidiam deserviens cum penicillo – 2

10o Lampas argentea in medio Ecclesiae e Regione altaris – 1

11o Candelabra styriaca magna cum corde in meditulio inaurata – 8

12o Candelabra lignea cum insigni Mattis – 6

13o Candelabra Aenea meliora et usualia hinc inde – 6

14o Candelabra aequae Aenea Laminea antiqua extra usum in conservatoris deposita – 4

15o Candelabra lignea inargenteata – 17

1 inclyto

2 Magni. Beregi Pál kanonokról van szó, aki 1796-ban halt meg.

3 sanctissimae

- 16o Candelabra ferrea parietalia extra usum – 4
17o Candelabra laminea per latera Ecclesiae – 10
18o Candelabra stanea marmalia ex quibus unum vitiatum – 4
19o Item stanea altiora – 2
20 Lampas Crystalina in medio Ecclesiae pendens – 1
21o Emunctoria ferrea tam in Zachristia, quam in Choris – 5
22o Thuribula ex orihalis cum suis Sartagmibus ferreis – 3
23 Naviculo pro Thure ex Lamina Aenea cum cochleari aeneo – 1
24 Vasa stanea Majora pro Chrismate sacro conservando cum patena aequae stanea frusta – 3
25 Infandibula Laminea pro distillando et distribuendo S. Chrismate – 3
26 Pixis stanea cum tribus distinctis vasculis ad S. Baptisma spectantibus – 1
(fol. 1v) 27 Orbiculi stanei oblongiores sex boni, unus vitiatus – 7
28 Butelae vitreae Crystalinae duae, una viridis – 3
29 Ureoli vitrei paria – 6
30 Poccela vitrea pro usu Lytiae – 2
31 Instrumentum aeneum pro aqua benedicta – 1
32 Instrumentum parvum staneum pro aqua benedicta – 1
33 Campanulae seu nolae integrae – 6
34 Item sine corde – 5
35 Rcera (?) seu sartago ferrea cum duabus vitiatis et nullius usu – 1
36 Folles manuales pro suflandis carbonibus – 1
37 Exiqua pala ferrea cum Peticella ferrea ad Thuribula spectans – 2
38 Mortuarium ferreum cum suo pistillo pro thure contandendo – 1

§2us

Suppellex sericea Lanae, & Linea ad vestitum sacram deserviens

- 39o Cassula sericea viridis ex materia crassiori auro intertexta, aureis fimbriis cum stolla & manicis circumdata – 1
40o Cassula sericea caerulea auro intertexta aureis fimbriis circumdata cum aequali stolla et manicis inter apparatus sacrum non reperitur actu, supponitur ille extradatus esse pro censore Librorum Budam⁴
41o Cassula sericea rubrea auro textae, aureis fimbriis circumdatae cum idmodi stollis et manicis – 2
42 Phoeronea sericea alba argenteis floribus intertexta ac aureis fimbriis circumdata cum idmodi stollis et manicis – 2
43o Cassula in substrato albo sericea intertexta floribus aureis cum fimbriis aequae ejusdem speciei circumdata cum stolla et manicis – 1
44o Phoelon sericeum seu Cassula vario colore florida, et fimbriis aureis circumdata cum stolla et manicis – 1
45o Cassula sericea flava floribus exsuta, argenteis fimbriis circumdata cum aequali stolla et manicis – 1

4 Talán Tarkovics Gergely?

46 Phelon sericeum apost flavum ex eadem materia cum praemisso, abante vero ex materia diversi coloris cum fimbriis argenteis cum aequali stolla et manicis – 1

47o Phelon sericeum nigrum cum stolla et manicis flavis fimbriis circumdata – 1

(fol. 2r) Adnotato eo, quod manirarum paria 4or supernotantia adreperita ex diversis coloribus sine Pheloniis – 4

48o Dalmaticae sericae rubrae auro intertexta et aureis fimbriis circumdatae sine attamen orariis et manicis ejusdem speciei – 2

49o Dalmaticae sericae rubrae alias Domonicales aequae sine orariis et manicis suae speciei – 2

50 Dalmaticae e Materia rubro florida sericae cum fimbriis flavo sericeis sine orariis et manicis suae speciei – 2

51o Dalmaticae sericae nigrae fimbriis flavo sericeis circumdatae cum idmodi orariis et manicis ex idmodi materia – 2

52o Oraria rubro-Byssea duo seu 2o item unum quasi rubro Bysseum, item 1um Caeruleum ex hatlas, item 1um sericeum album variis coloribus intertextum, 1um itemque sericeum album hinc inde inargenteatum quasi 1um, ac demum 3ia ex materia sericea rubra ad Dalmaticas quotidianas spectantia – 9

NB. Dalmatica ex fine albo cerulea antiqua ex remanentibus monasterialibus – 1

53 Alba 1ma ex Tela subtiliori ante unum annum procurata cum fimbriis cum vulgo Csépké aureis rubro sericea materia subductis – 1

54 Albae jam ex Tela subtiliori, quam et fimbriis aequae subtilioribus – 2

55 Albae ex Tela subtiliori cum angustioribus tamen fimbriis – 2

56 Albae ex Tela crassiori respective cum fimbriis attamen latis – 12

57 Albae ordinariae ex tela mediocri cum angustioribus fimbriis ac una sine fimbriis inferioribus – 14

58 Humeralia tam ex Tela subtiliori quam et ordinaria in concreto – 32

59 Cinguli in concreto aequae – 26

Alba ordinaria ex tela crastiori a Monasticis Nro 3.

§ 3ius

Suppellex sericea cum Lana, aut Linea ad Instructionem sacrorum vasarum, altarium, Mensolarum, Sediumque deserviens

60o Antimensia – 7

61o Ilyton seu Corpolaria – 13

62o Purificatoria – 26

63o Aer cum duabus palis majusculis viridis auro textus cum fimbriis aequae aureis – 1

64o Aer cum duabus palis sericeus caeruleis aureis fimbriis circumdatas – 1

65o Aer sericeus ruber cum una pala auro intertextus ac fimbriis aequae aureis circumdatas – 1

66 Aer cum duabus palis sericeus albus sine palis sui estoris variis floribus coloratus, et fimbriis angustis aureis circumdatus – 1

- (fol. 2v) 67 Aer sericeus albus variis floribus aureis exfutus cum viridi subductura et fimbriis aureis circumdatus cum signo I.H.S. – 1
- 68o Aer itidem sine palis albus ad margines per circuitum auro et serico expositus cum signo I. Hominum Stor et fimbriis aureis circumdatis – 1
- 69o Aer sine palis sericeus albus cum rubra subductura variis floribus extutus et ligula flava circumdatus – 1
- 70o Aer sericeus albus sine palis duplex variegatus sine palis circumdatus fimbriis non argenteis sed vulgo Muk sék – 2
- 71o Aer ruber cum palis suis aureis floribus intertextus ac fimbriis ejusdem speciei circumdatus – 1
- 72o Aer sericeus niger cum duabus palis fimbriis non aureis sed sék circumdatus – 1
- 73 Balae varii coloris, speciei ac magnitudinis, cum circumferentis variis – 10
- 74 Bursae pro corporalibus imponendis sub abolicis Patribus S. Jesu deservientes in suo vigore ad huc – 13.
- 75o Pulvilli pro substaento Librorum, quorum unus niger – 9
- 76o Strophia partim linea ex materia partim vero sericea auro vel argento, vel vero serico exsuta – 17
- 77o Manutergia majora – 3
- 78o Minora vero – 14
- 79o Mappae Majores ad altare magnum ex Tela quidem subtiliori verum jam attritae cum materia sericea vulgo tafota⁵ circumdatae – 2
- 80o Mappae Minores aequae ex subtiliori tela materia sericea vulgo tafota⁶ circumdatae 4or in mensulis ante locales Imagines circumdatae 4or, in mensis propositionum sine circumferentia 2ae – 6
- 81o Itidem mappae ejusdem quantitatis et qualitatis materia rubra circumdatae – 4
- 82o Mappae ex tela crasta nec apparent quasi dealbatae in ipsis asseribus aratum jacentes – 11
- 83o Mappae ordinariae itidem pro aris lateralibus tegendis una cumi is quae in Capella Episcopali sunt – 18
- 84o Tegumenta Ararum lateralium ex tela colorata – 2
- 85o Alia vero tegumenta instar tapetam in aris duabus posterioribus ex materia lanea aereuella – 2
- 86o Ac demum tegumenta sericea rubra florida pro tegendis sedibus deservientis – 4
- 87o Tapes ejusdem usus ex materia sericea rubro variegata auro, argentoque intertexta cum diversis floribus exsutus – 1
- 88o Item frustum ex materia caerulea ad tegendas mensulas deserviens in extremitate inferiori auro exsutum, et jam quasi deficiens – 1
- 89o Tegumentum pro gradibus Episcopalis Throni ex materia lanea rubra tegendis albis ligulis circumdatam, sed jam lacerum – 1
- 90o Tegumentum item minus ex materia lanea rubra circumdata ligulis rubris pro tegendo grada Throni Episcopalis in sanctuario – 1

5 Ez a szó cirill betűvel van írva.

6 Ez a szó cirill betűvel van írva.

TERDIK Szilveszter

- 91 Tegumentum item minus ex tela colorata rubra pro sequendo Ambone in media Ecclesia exponi solita – 1
- 92o Tegumentum sericeum rubrum oblongum in ara propositionis laterali – 1
- 93o Antependia sericea rubra ad portas principales sanctuarii deservientia – 3 (fol. 3r)
- 94 Antependia sericea viridia actu portis sanctuarii applicata – 3
- 95 Ex materia sericea viridi modo jam non nisi pustillam, reliqua pro plicatura conversa – 1
- 96 Fimbriae aureae vero pro alba applicitae cum materia sericea rubra, vide Nro 53io
- 97 Fimbriarum fasciculus aurearum ac argentearum et antiquo apparatus depositarum – 1
- 98o Tegumentum ex materia rubra pro Throno Epsicopali tegendo – 1
- 99o Tegumentum ex tela rubra pro tegendis gradibus in ambito totius altaris cum extensione usque ad exteriorem partem Ambonis in frustis – 2
- 100o Tegumentum ex pano rubro in Cappella actu gradas tegit -1
- 101o Tegumentum sericeum rubrum actu in fenestris Capellae frusta – 2
- 102o Tegumenta ex tela rubra in Choro principali cum lateralibus – 7
- 103o Peristroma sericeum rubrum aureis fimbriis vulgo paszomant cum dependentiis rubris sericeis in frustro longiori – 1
- 104o Antependium in fenestra Chori Orientalis ex materia lanea viridi in pluribus locis vitiatum cum Throclea et porticis ferreis – 1
- 105 Ex materia lanea rubra frustum unum circiter ulnarum 4or consutum – 1
- 106 Peristromata nigra ex materia lanea pro solemnioribus exequiis ad hiberi solita ad sua loca in frustis – 18

§4tus

Suppellex Lignea

- 107 Armaria mobilia magna in zachristia pro repositoio sacrarum vestium – 2
- 108 Armaria muro inclusa in eadem Zachristia – 2
- 109 Armarium in conservatorio novum pro parte Capellae – 1
- 110 Armarium minus instar Flexorii – 1
- 111 Mensa oblongior ex quercu et major – 1
- 112 Mensa item ex ligno molli quadriangularis – 1
- 113 Mensula ex ligno duro minor – 1
- 114 Mensula pro exponendis Iconibus Festivitatum – 1
- 115 Thronus Epsicopalis inauratus ec bysso rubra – 1
- 116 Sedes rubro panno tectae sine apodiatoris – 3
- 117 Scaphia pro aqua benedicta – 2
- (fol. 3v) 118 Pulpitum pro usus lectionum sacrarum – 1
- 119 Scabella majus cum minori – 2
- 120 Thronus episcopalis trium graduum in medio Ecclesia exponi solitus – 1

§5tus

Imagines

- 121 Sindon seu Plastyenica⁷ ex serico Alba – 1
- 122 Cruces lignae pictae – 6
- 123 Imagines sollemniorum Festivitatum in tabulis ligneis – 13
- 124 Imago S. Annae in tela sub vitro 1
- 125 Imago S. Stephani Regis Hungariae – 1
- 126 Imago S. Iva. Nepumuceni⁸ – 1

§6tus

Libri Ecclesiastici et Rituales

- 127 Lyturgicon in folia minora editionis Potsajoviensis Anni 1765 – 2
- 128 Item Lyturgicon in folio editionis Potsajoviensis Anni 1778 est Budae – 1
- 129 Lyturgicon in folio editionis Potsajoviensis Anni 1791 – 3
- 130 Liber Epistolarum in folio editionis Potsajoviensis Anni 1759 – 1
- 131 Liber Evangeliorum in folio editionis Potsajoviensis Anni 1771 – 1
- 132 Liber Evangeliorum in folio editionis Mosquensis Anni 1774 – 1
- 133 Epistolarum valachicus in folio editionis Balasfalvensis anni 1767 – 1
- 134 Evangelia valachica in folio editionis Balasfalvensis Anni 1776 – 1
- 135 Horalia in folio editionis Potsajoviensis Anni 1777 – 2
- 136 Octoich in folio editionis Potsajoviensis Anni 1774 – 3
- 137 Triodion quadragesimalia in folio editionis Potsajoviensis Anni 1767 – 2
- 138 dto Pentecostalia in folio editionis Potsajoviensis Anni 1768 – 2
- 139 dto Pentecostalia in folio editionis Potsajoviensis Anni 1747 – 1
- 140 dto Pentecostalia in folio editionis Potsajoviensis Anni 1768 – 1
- (fol. 4r) 141 Trifologion in folio editionis Potsajoviensis Anni 1777 – 1
- 142 Minea in folio editionis Potsajoviensis in duobus voluminibus Anni 1761 – 12
- 143 Psalterium in 4to editionis Potsajoviensis Anni 1774 – 1
- 143 dto in 4to editionis Viennensis Anni 1776 – 1
- 144 Irmologion i16*15n folio editionis Potsajoviensis Anni 1775 – 1
- 145 Euchologia in 4to editionis Leopolitanae Anni 1682 – 1
- 146 dto editionis Potsajoviensis Anni 1771 – 1
- 147 Trifologion Valachicum in fol editionis Bals. A. – 1
- 148 Triodia utraque utpote quad. et Pent. A. – 2
- 149 Missalia Latina in fol. edit. Venetae – 2

7 Ez a szó cirill betűvel van írva.

8 Nepomuki Szt. János

